

(НЕ)ЗНАНА ЛЕСЯ УКРАЇНКА: ПОВЕРНЕННЯ

У XXI столітті образ Лесі Українки продовжує відкриватися наново. Поступово відходять стереотипи, що роками навіювалися радянською пропагандою. Все частіше до образу поетеси звертаються представники різних видів мистецтва: театру, живопису, музики, скульптури. Одночасно з класичною інтерпретацією постаті та творів поетеси, виникають й нові експериментальні продукти, зорієнтовані на молодіжне сприйняття. Актуальним є заклик Оксани Забужко пізнавати Лесю, не просто читати, а й перепрочитувати, долучатися до дискусій та обговорень, що «допомагає нам самим побачити себе в цьому дзеркалі».

**УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ**

Співорганізатори:

Український інститут національної пам'яті

Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького

Куратори виставки:

Наталя Слобожаніна,
Ольга Гураль

Тексти надані:

Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького

Для підготовки виставки
використано матеріали
Тамари Скрипки

**МУЗЕЙ
ВИДАТНИХ
ДІЯЧІВ
УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ
ЛЕСІ
УКРАЇНКИ
МИКОЛИ
ЛИСЕНКА
ПАНАСА
САКСАГАНСЬКОГО
МИХАЙЛА
СТАРИЦЬКОГО**

Літературна обробка текстів:

Наталка Позняк-Хоменко

Графічний дизайн:

Олександр Рубчук

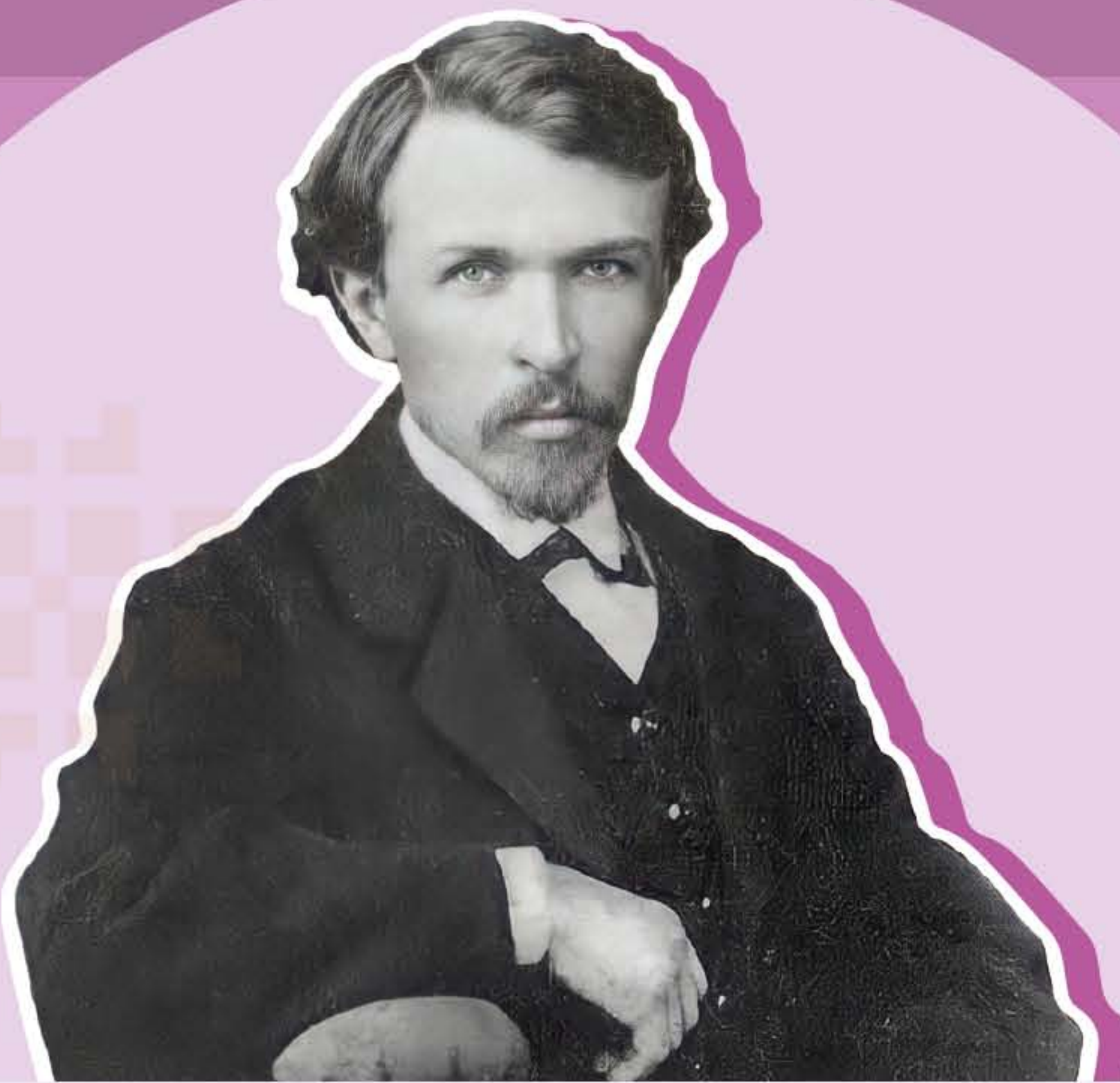
Світлини надані:

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України

Музей видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького

Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти

РОДИНА: БАТЬКИ

Петро Косач

(1841-1909)

Правник, меценат, громадський діяч.

Походив із заможної української козацької аристократії, котра після скасування Гетьманщини отримала всі права російського дворянства.

По закінченні Чернігівської гімназії (де його вчителем словесності був Леонід Глібов) вступив до Петербурзького університету, але за участь у студентських заворушеннях був виключений з другого курсу.

По тому поступив до Київського університету Святого Володимира на правника, працював у недільних школах, увійшов до київської «Громади», пізніше – до складу керівництва журналу «Кієвская Старина». Товаришував із громадівцем Михайлом Драгомановим, через якого познайомився з його сестрою, майбутньою дружиною. У 1868 році Петро і Ольга взяли шлюб і переїхали до Звягеля (історична назва Новограда-Волинського).

Почавши службову кар'єру з найнижчої сходинки (рангу колезького секретаря), дослужився до дійсного статського радника, що відповідало чиніві генерал-майора.

Маючи дохід ще й від маєтку, чимало витрачав на освіту дітей, фінансував проєкти дружини й доньки, матеріально підтримував друзів.

З батьком Леся була особливо близькою. Попри хворобу, за півроку до смерті, знайшов у собі сили провідати Леся у Ялті. Це була їхня остання зустріч.

Гадяч. З поштової листівки кінця XIX ст.

У центрі Гадяча розташовувалася садиба Петра Драгоманова.

Саме там народилися Михайло й Ольга (Олена Пчілка) Драгоманови

Ольга Косач-Кривинюк

Зо всіх нас шістьох дітей Леся найбільше подібна до батька і вродою, і вдачею. Обоє були стримані, терплячі та витривалі, з виключною силою волі

Ольга Косач

(з дому – Драгоманова, літературне псевдо Олена Пчілка)
(1849 - 1930)

Письменниця, перекладачка, фольклористка, педагогиня.

Високоосвічена, з гострим розумом, була близькою до київської Громади, брала участь у реалізації її проєктів, що всіляко популяризували українство.

У ній органічно поєднувався аристократизм із щирим захопленням усім народним (до речі, батько її, Петро Драгоманов, теж записував українські пісні та звичаї). Оселившись на Волині, почала збирати фольклор. У 1876 році видала збірку «Український народний орнамент», що стала поштовою для популяризації самотутньої української вишивки.

Вона не боялася бути іншою. Відстоювала право українців навчатися рідною мовою в школі, переймалася тим, що була заборона друкувати українською.

Вона була голосом прогресивного жіноцтва – разом із Наталією Кобринською видала у Львові альманах жінок-письменниць «Перший вінок», а її літературні героїні відстоювали право жінки на самореалізацію. В перекладацтві намагалася найбільш точно передати смислові відтінки кожного слова, долучившись до творення модерної української мови. Друкувалася в українських виданнях, видавала й редагувала журнали «Рідний край» та перший на території Російської імперії журнал для дітей «Молода Україна».

Будівля Київського університету Св. Володимира, де навчався Петро Косач. Фото поч. XX ст.

Ольга та Петро Косачі з дітьми Оксаною, Ізидорою (на руках у батька) та Миколою. Луцьк. 1889 р.

БРАТИ І СЕСТРИ

У сім'ї Косачів було шестеро дітей: Михайло, Лариса, Ольга, Оксана, Микола та Ізидора. Між дітьми змалку панувала близька дружба та підтримка. Зі старшим братом Михайлом Леся взагалі була нерозлийвода – їх навіть називали спільним іменем «Мишолосіє». Із наймолодшою, Ізидорою, в Лесі була різниця в 17 років. Тож в багатьох моментах Леся долучалася до навчання та виховання молодших: вчила іноземним мовам, знайомила з літературою, історією, вигадувала для них дитячі забавки, ставила вистави, називала їх «людкове», або ж «тигри-негри». Ім'я сестричці теж вибрала Леся із братом Михайлом: «Щоб вона була колись, як виросте, донною Ізидорою», – згадувала Ольга Косач-Кривинюк. Усі діти Косачів захоплювалися героями лицарських романів.

Михайло Косач

(1869-1903)

Вчений-фізик, математик, метеоролог, письменник, фольклорист. Працював приват-доцентом кафедри фізики і метеорології Харківського університету, засновник метеорологічної служби на Харківщині. Входив до літературного гуртка «Плеяда». Помер раптово в 34 роки від бактеріальної дизентерії.

Леся Українка, Михайло Косач, Маргарита Комарова. Одеса, 1889 р.

Михайлові та Лесі Ізидора зобов'язана і своїм життям: коли дівчинці було два роки, вона захворіла на дифтерит і ніхто не давав уже їй шансів на одужання. Тоді Дору ізолювали в окремий будинок, де з нею поселилися Леся та Михайло, які день і ніч не відходили від ліжка хворої, виконуючи настанови лікаря. І таки вирвали її із лабет смерті.

Усім дітям Косачів вдалося розвинути свої природні таланти, стати високоосвіченими, інтелігентними людьми і залишити помітний слід в українській історії та літературі. Крім Лесі Українки письменниками і перекладачами були брат Михайло (літературне псевдо – Михайло Обачний), сестра Ольга (літературне псевдо Олесья Зірка).

Ізидора Косач-Борисова

(1888-1980)

Мемуаристка, членкиня ВУАН. Зазнала переслідувань в часи репресій 1930-х років. У 1943 році разом із сестрою Ольгою емігрувала, з 1949-го мешкала у США. Була учасницею багатьох діаспорних заходів, присвячених Лесі Українці, зберігаючи живі спогади про сестру. Померла в США, проживши 92 роки.

Микола Косач

(1884 – 1937)

Агроном за фахом, громадський діяч. Працював у Ковельському земстві, брав активну участь у громадському житті. Успадкував маєток в Колодяжному, де і прожив більшу частину життя. Син Миколи, Юрій Косач – відомий український поет і прозаїк.

Ольга Косач-Кривинюк

(1877-1945)

Лікарка за фахом, письменниця і перекладачка. Працюючи земським патронажним лікарем на Катеринославщині, відкрила ткацьку майстерню й організувала гурток вишивання, пізніше викладала українську мову в Могилеві-Подільському. Зберегла родинний архів, зокрема ненадруковані твори Лесі Українки, однією з перших написала ґрунтовну біографію сестри, з якою була рідною не лише по крові, а й по духу. Померла в німецькому Аугсбурзі в таборі для переміщених осіб DP.

Оксана Косач (Шимановська)

(1882-1975)

Музикантка, педагогиня, перекладачка. Через політичні переслідування чоловіка та суспільне несприйняття їхнього шлюбу (Антон Шимановський був її двоюрідним братом і церква відмовляла їм у вінчанні), переїхала до Швейцарії. Працювала перекладачкою в дипломатичній місії УНР. У 1930-х перебралася до Праги, де й прожила до кінця життя, займалася викладацькою роботою та перекладами з чеської, французької мов.

РОДИННІ ТРАДИЦІЇ

Ізидора Косач-Борисова

Олена Пчілка була ворогом муштрування дітей, примусу... Уміла сполучати у відносіях в родині ніжність, жартівливість і пестощі з неухильним виконанням обов'язків. Коли вчила ... дітей - ставила великі вимоги, а за різні дитячі пустощі... не карала

Оксана Старицька,
Леся Українка та
Ольга Косач.
1896 р.

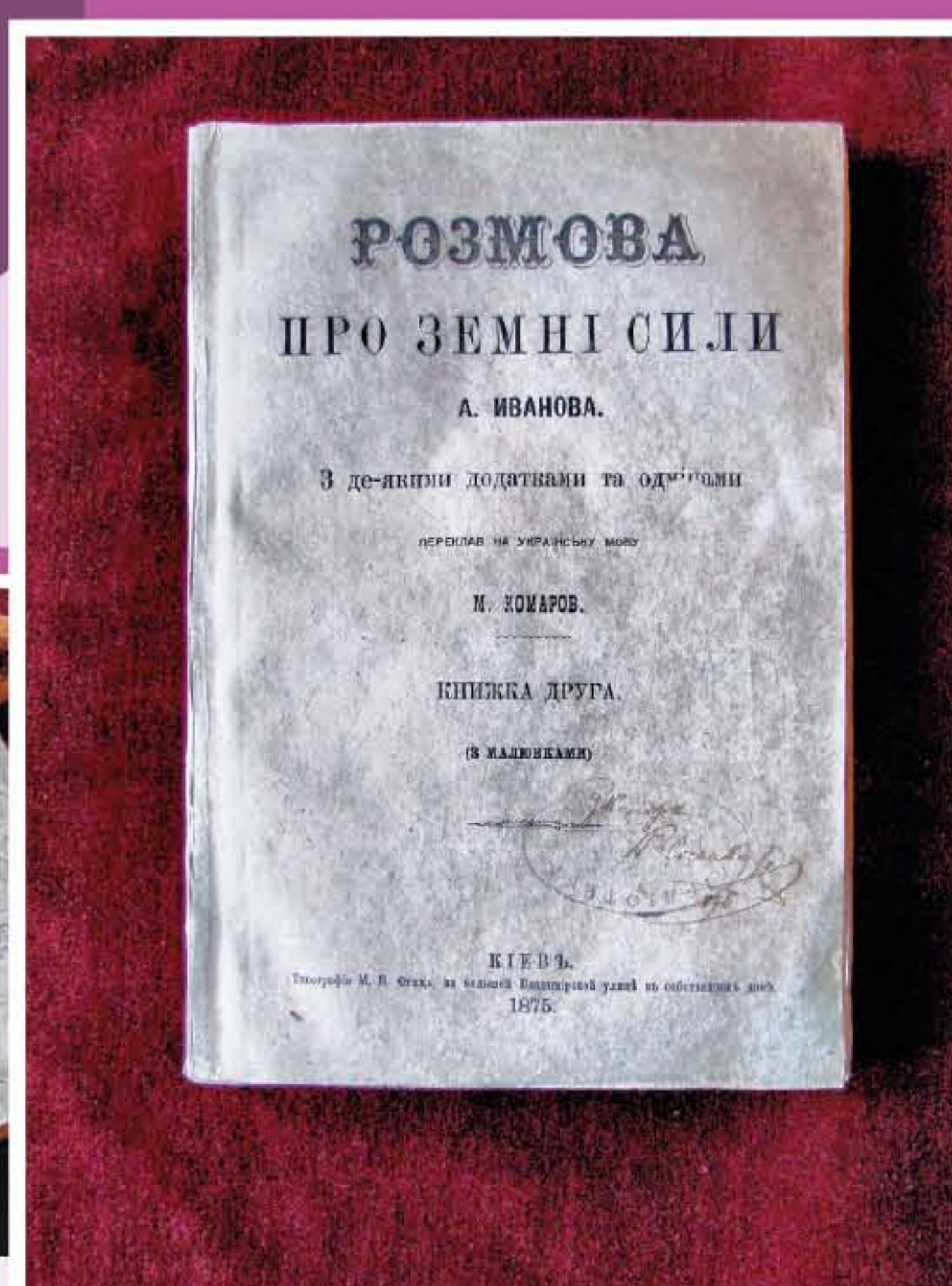

Ізидора Косач-Борисова

У родині Косачів панувала унікальна творча атмосфера. За настановою Олени Пчілки, діти між собою спілкувалися українською мовою. Щоб уникнути русифікації через імперську школу, початкову освіту усі діти отримали вдома, за програмою Олени Пчілки. Вона заохочувала дітей до самоосвіти, особливо – до читання. Але тогочасні дитячі книжки вона вважала надто «кисло-солодкими», що псують літературний смак, тому дітям читали античні міфи, фольклорні збірники (особливо пісні й казки), розповіді про подорожі, пригоди.

Олена Пчілка прищепила дітям любов до народної творчості. Зростаючи в Колодяжному, діти Косачів гралися із сільськими однолітками, сприймали фольклорну стихію як органічний прояв української душі. Зберігся рукописний зошит обрядових пісень із села Колодяжне, записаних Ларисою та Ольгою. Під час перебування в селі Жабориці на Волині маленька Леся почула від матері розповідь про мавку та інших дивовижних істот, образи яких через багато років втілилися у драмі-феєрії «Лісова пісня».

Г. Штоль. Міфи класичної давнини. Москва, 1865-1867 рр. Книга з бібліотеки Косачів. Стрічка Ольги Косач.

«Розмова про земні сили» О. Іванова у перекладі М. Комарова. Київ, 1875 р. Перша книга, прочитана Лесею Українкою самостійно.

Леся рано навчилася читати - в чотири роки, а писати - з п'яти. Її першими улюбленими книжками стали байки Глібова, «Сербські народні думи й пісні» в перекладі Михайла Старицького, «Робінзон Крузо» Данієля Дефо, праці Павла Чубинського.

У родині діти змалку вправлялися у римуванні та перекладах. Перший вірш Лариса Косач написала у дев'ять років. А коли їй було тринадцять, у львівському журналі «Зоря» надруковано перші вірші «Конвалія» і «Сафо», під якими стояв підпис «Леся Українка».

Михайлик Кривинюк, племінник Лесі Українки у вишитій нею сорочці. 1906-1907 рр.

Вишивка
Ольги Косач-Кривинюк

Під час родинних свят Косачі влаштовували домашні театральні постановки: різдвяні вистави, спектаклі на основі творів європейських чи українських авторів. Леся виступала в ролі режисера, під її керівництвом шилися костюми, робилися перуки, готувався реквізит, багато чого вона робила власноруч.

Дівчата в родині Косачів навчалися рукоділлю. Леся Українка з шести років уміла шити та вишивати, а в дев'ять вишила батькові сорочку. А найдосконаліше технікою вишивки в родині Косачів володіла сестра Лариси, Ольга.

Аркуш з альбому «Українські узори»
Олени Пчілки

Усі в родині мали здібності до музики. Ольга Петрівна знала багато народних пісень. Леся навчилася грати в п'ять років. Перші уроки гри на фортепіано їй давала тітка - Олександра Косач-Шимановська, пізніше її вчила перша дружина Миколи Лисенка Ольга О'Коннор. Хвороба та операція на лівій руці, перенесена у 12-річному віці, поставили хрест на мрії Лесі стати піаністкою. Але любов до музики не згасла, впродовж усього життя вона продовжувала грати.

В Колодяжному Леся Українка з сестрою Ольгою та кузенком Антоном Шимановським брала уроки малювання. Пізніше Леся два місяці навчалася у рисувальній школі Миколи Мурашка у Києві.

Лариса Косач з тіткою, Олександрою Антонівною Шимановською. Зелений Гай, 1906 р.

РОДИННІ ГНІЗДА

Леся Українка.
1888 р.

Михайло Косач, із листа до Олени Пчілки

«У мене тільки з Колодяжним в'яжеться думка про дім «свій», як ото в Гарольдовій пісні «отцовский дом» співається... Як не як, а на Волині ми народилися, на Волині хрестилися, на Волині і померати нам краще буде».

Лесин «білий» будиночок у садибі Косачів у Колодяжному. Кінець 1890-х рр.

Маєтки Косачів були своєрідним мікрокосмосом, де народжувалися високі ідеї, вирувало громадське і культурне життя, формувалися характери дітей під впливом народних традицій. Тут місяцями жили друзі родини: Максим Славінський чи хрещениця Олени Пчілки Наталка Вишинська, Сергій Мержинський чи Михайло Кривинюк, Ганна та Олександра Судовщикова, численна рідня Косачів та Драгоманових, відомі культурні діячі. Усіх їх оточувала щира турбота та опіка. Така ж творча атмосфера панувала і в оселях, які Косачі орендували, проживаючи в Новограді-Волинському, Луцьку, Києві.

Луцьк

Для Лесі Українки Луцьк, куди в 1879 році перевели на службу батька, став містом натхнення – саме тут 9-річна поетка написала свій перший вірш «Надія», присвячений тітці, Олені Косач, що відбувала заслання за участь у революційному русі. Пізніше кілька разів Леся була в Луцьку проїздом до Відня, Києва чи Колодяжного.

Новоград-Волинський

У Звягелі (тодішня назва Новоград-Волинського) родина Косачів прожила 11 років. Саме тут, в будинку Окружків (нині це Літературно-меморіальний музей Лесі Українки), народилася майбутня поетка. Тут побачили світ її старший брат Михайло та молодша сестра Ольга. Діти змалку товаришували з місцевими однолітками, гралися разом, і ця дружба збереглася на десятиліття.

Будинок Косачів у Зеленому Гаю на Полтавщині. Поч. XX ст.

Київ, вулиця Маріїнсько-Благовіщенська, на якій понад 10 років проживала родина Косачів.

Київ

Київ для Лесі став діловою столицею. Протягом десятиліття (1899 – 1909) її життя і творчість були пов'язані з квартирою на Маріїнсько-Благовіщенській, 97 (нині Саксаганського), де жила її мама і де Леся часто була наїздами. Поряд жили Лисенки та Старицькі, яких із Косачами об'єднувала давня дружба та спільний світогляд. Нині тут діє Музей видатних діячів української культури.

Відтворена меморіальна кімната Лесі Українки в її київському домі по вул. Маріїнсько-Благовіщенській, 97.

Колодяжне

Влітку 1882 року Косачі переїхали у власний маєток в Колодяжному, біля Ковеля. Садиба не відзначалася великою розкішшю, але була затишна і гостинна. Спочатку було зведено «великий» дім, пізніше збудовано два флігелі «білий» (Лесин будиночок) та «сірий». До садиби також належав великий сад, квітники, город і парк-лісок.

Тут народилися троє молодших дітей - Оксана, Микола, Ізидора. Тут поетка відкрила для себе Волинське Полісся і на все життя полюбила його як «чистий рай», попри те, що хвороба змушувала їхати в інші краї. Це був «справжній дім» для всіх Косачів – настільки, що, коли у 1899 році постало питання про можливий продаж маєтку за 50 тисяч рублів, усі категорично виступили проти.

Зелений Гай

Вологий поліський клімат був несприятливий для здоров'я Лесі, тому Олена Пчілка вирішила купити маєток на рідній Полтавщині, поблизу Гадяча. У 1890-х роках вона придбала ділянку в урочищі Зелений Гай, де невдовзі звели будинок у стилі «білого» флігеля з Колодяжного – навіть майстрів запросили з Волині. Леся охоче проводила тут літні місяці.

Зелений Гай став своєрідним осередком української культури. Тут гостювали Микола Лисенко, Ольга Кобилянська, Фотій Красицький, Іван Труш та інші відомі особистості.

Ольга Косач-Кривинюк, Ізидора Косач, Михайлик Кривинюк, Олена Пчілка в квартирі по Маріїнсько-Благовіщенській, 97. 1909 р.

РОДИННІ ЗВИЧАЇ

Ізидора Косач-Борисова

Леся і всі ми любили наші звичаї...
Перебуваючи на чужині, вона думкою линула
до рідного краю з його прадавними звичаями.

«Це фото, що сама Леся і всі близькі її вважали за найкраще» - свідчить запис Ізидори Косач-Борисової на копії світлини. Про нього ж у спогадах зазначав і Климент Квітка: «Скромний вираз на тій карточці без порівняння ближчий до властивого Лесі виразу. Можу засвідчити, що й сама Леся находила сей знімок подібнішим, хоча находила, що на ньому вираз занадто вже смиренний: «Baranek Boży», - казала вона, жартуючи про тую карточку».

В родині Косачів не було культу їжі. Зазвичай готували куховарки за рецептами традиційної української кухні, особливо всім смакував борщ баби Лизавети. Але іноді цим займалася Олена Пчілка, Ольга, а часом і Леся. Подекуди на столі бувала і дичина, адже Петро Косач любив ходити на полювання разом з друзями. Ранковий чай подавався о 9-й годині, обідати сідали не пізніше 14-ї, а о 19-й годині було вечірнє чаювання. Вранці Леся надавала перевагу каві з вершками. Традиційно до столу подавали: англійський кекс, пиріжки, булочки, варення, джем, пастилу, вершкове масло. Леся любила сама пекти англійський кекс і робити крющон чи пунш.

Також була традиція займатися консервуванням: робили пастилу, варили варення, готували наливки з груш і вишень. Усі, хто перебував у Колодяжному, перебирали, дрилювали ягоди-фрукти. Показово, що хтось при цьому читав уголос книжку. Але ця ідилія руйнувалася під час перебування в Києві. Вир великого міста, безліч справ формували індивідуальний режим кожного, тож за обідним столом зібратися разом вдавалося не часто.

Про те, що особливо любила поетка, є лише кілька згадок: вона могла з'їсти кілька тоненьких скибочок сала, перебуваючи на Кавказі, їла устриці, приправляючи їх цитриною. А в останні дні життя вживала лише ожинове морозиво, яке готувала для неї сестра Ізидора.

На багатьох фото Леся Українка зображена в українському вбранні, яке справді дуже любила. Попри це, вона стежила за тогочасною модою, носила сукні європейського крою, у Європі любила пройтися по модних бутіках. Як правило, Леся надавала перевагу темним та сірим кольорам, а особливо любила бузковий різних відтінків. На світлинах Леся Українка постає у мінімалістичних блузах та спідницях, витончених сукнях та капелюшках.

Перебуваючи у маєтках, Леся багато бувала на свіжому повітрі. В Зеленому Гаю Леся любила відпочити в гамаку, часто читала і писала напівлежачи. По обіді разом з іншими мешканцями вирушала на прогулянку або кататися на човнах. Леся любила стернувати. В Колодяжному родина Косачів їздила купатися на озеро в селі Люботові, а в Зеленому Гаю була облаштована спеціальна купальня на річці Псьол. Попри хвору ногу, Леся дуже добре плавала.

Леся Українка. Чукурлар (Крим). Літо 1897 р.

Літературні конкурси були улюбленою розвагою мешканців Зеленого Гаю. Товариство збиралося разом, обирало слово чи тему, і треба було написати на цю тему вірш чи оповідання. А тоді при всіх твори зачитували і обирали переможця. Також влаштовували літературні читання, обговорення почутого.

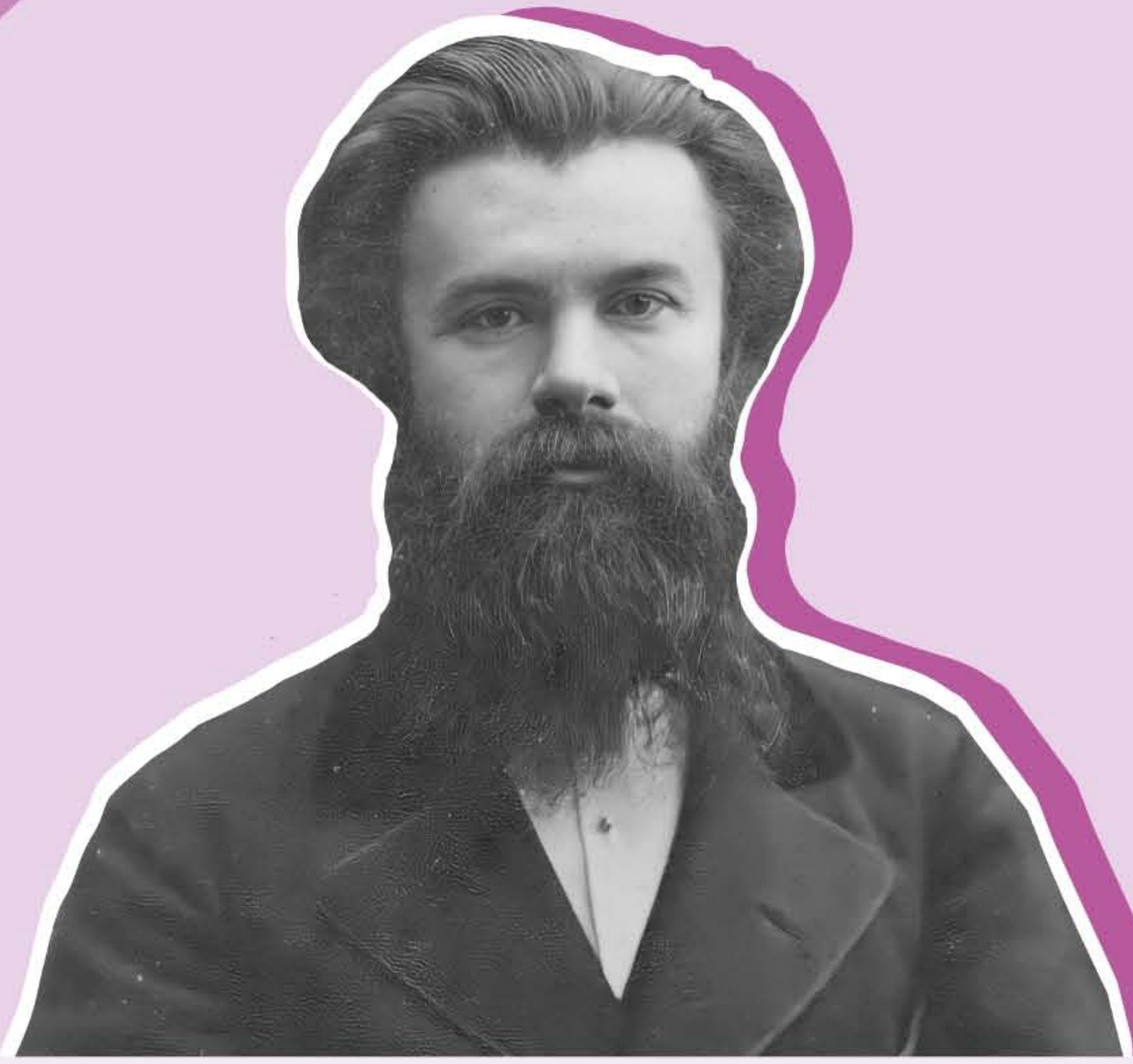
Леся була делікатною і чутливою у взаєминах з оточуючими, особливо з рідними. Вона не любила втручання в особисте життя, оберігала власний простір, навіть з найближчими подругами не завжди ділилася сокровенним. Мала витончене почуття гумору.

У побуті Леся була невибагливою, оточувала себе простими, але вишуканими речами. Попри те, що хвороба завадила її музичній кар'єрі, багато грала, любила твори Шопена, Бетховена, Шумана. Займалася рукоділлям, вишивала, писала писанки. Для молодших сестер робила щось цікаве, наприклад з маківки чи прядива – ляльку, з прозорих папірців – метелика.

Зліва направо: Ольга Косач, Михайло Старицький, Гнат Хоткевич, Марія Старицька, Микола Лисенко. Відзначення роковин Тараса Шевченка у Київському літературно-артистичному товаристві. 1900 р.

ДРАГОМАНОВИ

Михайло Драгоманов

(1841 – 1895)

Мислитель, громадський діяч, історик, публіцист, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист. Через політичні переслідування виїхав до Відня, потім до Женеві, де видавав часопис «Громада», який знайомив європейську спільноту з українською культурою, історією. 1889 року на запрошення уряду Болгарії переїхав до Софії.

Михайла Драгоманова, дядька по матері, одного із засновників Київської Громади, Леся Українка вважала своїм духовним наставником і вчителем. Дехто вважає, що псевдо «Українка» Леся вибрала, наслідуючи дядька, одним із численних псевдонімів якого був «Українець».

Після вимушеного виїзду Драгоманова в 1876 році за кордон через переслідування з боку російської влади, Косачі не переривали із ним зв'язків. Леся постійно листувалася з дядьком та його друзями і послідовниками на Галичині, Іваном Франком та Михайлом Павликом.

Протягом багатьох років контакти української інтелігенції з Драгомановим відстежувалися владою з огляду на «небезпечність» емігранта. І не безпідставно. Під впливом Драгоманова на Галичині 1890 року почав виходити журнал «Народ», була заснована Русько-українська радикальна партія. Драгоманівці в Російській імперії з надією дивилися на боротьбу галицьких однодумців, адже розраховували на те, що галицький радикальний рух зрештою перекинеться й на українські землі в Російській імперії.

— Михайло Драй-Хмара —

Все, що для нас є дороге в Лесі, чим вона й досі хвилює нас – її мужність, непохитність, її палка віра в перемогу рабів-невольників, – все те посіяв в душі її отой вигнанець нещасливий, її дядько, якого академік Єфремов називає «апостолом правди і науки»

Людмила Драгоманова

(1842 - 1918)

Дружина Михайла Петровича, походила з давнього козацького роду Кучинських. Була помічницею у видавничій діяльності чоловіка, перекладала його твори. У молоді роки виступала в аматорських постановках, блискуче грала на фортепіано, а у старшому віці виявила неабиякий хист до малювання.

Особливим у житті Лесі став рік життя в Болгарії з червня 1894 по липень 1895 року. Там вона по-новому познайомилася з дядьком, який на той час був професором Софійського університету (Драгоманову пропонували стати ректором, однак він відмовився), мала необмежений доступ до велетенської книгозбірні Драгоманова й могла вільно обговорювати з Михайлом Петровичем усі теми, що її цікавили.

Леся стала свідком раптової смерті Михайла Драгоманова 8 червня 1895 року від розриву аорти. До кінця життя вона зберігала грудку землі з його могили.

Косачі всіляко підтримували родину небіжчика. Петро Косач взяв на себе відповідальність за повернення його сім'ї на Батьківщину, допомагав фінансово. Леся Українка студіювала з кузенком Світозаром гімназійні науки, усі разом вони проводили години дозвілля та літні вакації у Колодяжному та Зеленому Гаю.

Зліва направо. Сидять: Світозар Драгоманов, Лідія Драгоманова-Шишманова, Олександра Драгоманова, дружина молодшого брата Олени Пчілки з донькою Оксаною, Олена Пчілка. Стоять: Оксана Косач, Ізидора Косач, Аріадна Драгоманова. Кінець 1890-х рр.

ПОСЕСТРИ

Леся Українка і Ольга Кобилянська

сфотографувались вдвох,
у 1901 р. з цим фото були випущені листівки.

Леся Українка цінувала жіночу дружбу, бо в ті часи жінки виборювали право мати свій голос у суспільстві. Вона була вірною подругою – багато її дитячих дружніх стосунків тривали усе життя. Як із луцькою подругою Марією Биковською, донькою батькового університетського товариша, котру Леся заохотила до писання та перекладів (Марія долучилася до «Плеяди», друкуючись під псевдо Маруся Козачка). Чи з Олександрою Судовщиковою, яка пізніше стала дружиною брата, Михайла Косача, і теж письменницею, під псевдо Грицько Григоренко.

Олександра Косач

(з дому - Судовщикова, літературний псевдонім Грицько Григоренко),
дружина Михайла Косача.

Ще в юності Леся заприятелювала в Києві з доньками корифея українського театру Михайла Старицького Людмилою та Оксаною. Лесю і Людю (так називали Людмилу рідні), об'єднували вік, спільні інтереси та творчість. Свої твори в альманасі «Перший вінок» вони теж надрукували разом, разом творили «Плеяду». Леся була в Людмили дружкою на весіллі, коли та побралася з лікарем Олександром Черняхівським.

А ще їх загартувала боротьба за право бути українками. «Ми балакали по-українськи, ... нас вбирали часто в українські вбрання. Цим ми звертали на себе увагу, а разом з нею і глум, посміх, кепкування, презирство... ми повинні були змалку давати одсіч», - згадувала Людмила Старицька-Черняхівська.

Людмила Старицька-Черняхівська

(1868 – 1941)

Письменниця і громадська діячка,
співаторка Михайла Старицького.

Входила до Української Центральної Ради та Директорії УНР. У 1930-му засуджена за процесом «Спілки визволення України», але вирок було змінено на умовний. 1941-го знову заарештована, померла під час етапування до Казахстану.

Ольга Кобилянська

(1863 – 1942)

Письменниця, перекладачка, одна із
фундаторок жіночого руху на Буковині.

На це ім'я Леся Українка звернула увагу іще в 1891 році, прочитавши «Царівну». Листування між письменницями переросло в особисте знайомство, Ольга Кобилянська навідувала Лесю Українку та її родину на Наддніпрянщині, гостювала у Зеленому Гаю.

Саме до Ольги, на Буковину, поїхала Леся у найскладніший період свого життя – після смерті Сергія Мержинського. Кобилянська тоді теж переживала особисту драму – розрив із Осипом Маковесом. Влітку письменниці разом вирушили до Карпат, і ця подорож іще більше зблизила їх.

Незвичний для нашого часу стиль їхнього епістолярного спілкування став основою міфу про інтимні стосунки між жінками.

Маргарита Комарова,

По чоловікові - Сидоренко
(1870 – 1929)

Перекладачка, учасниця гуртка
«Плеяда». Одеська подруга Лесі Українки.

З родинною письменницею і громадською діячкою Михайлою Комаровою Леся Українка познайомилася ще підлітком, на початку 1880-х. Відтоді зав'язалася дружба між поеткою та донькою Комарових Маргаритою, яку Леся, під впливом «Фауста» називала Гретхен. Пізніше, приїжджаючи в Одесу, де оселилися Комарови, Леся часто зупинялася в Маргарити, стверджуючи, що «я тут ... все одно, як у рідної сестри живу». Під впливом Лесі Маргарита почала займатися перекладами, пізніше стала однією з ініціаторок літературного товариства «Молода громада» в Одесі, яке подовжило культурні традиції «Плеяди».

КОХАННЯ

Щодо особистого життя Лесі Українки, то існує два поширених міфи, які особливо культивувалися в радянські часи. Перший – про те, що Леся Українка була нещаслива в коханні, а всі чоловіки, які були поряд, були або не гідними її, або завдавали їй болю. І другий – про те, що в «нещасливому особистому житті» винна матір поетки, Олена Пчілка, яка, начебто, завжди стояла між дочкою та її обранцями.

Насправді єдине, що завдавало Лесі справжнього болю і стояло на заваді стосункам – це її «тридцятилітня війна» з туберкульозом, який вразив ще в підлітковому віці. Саме хвороба забирала багато часу і зусиль, на місяці відрізаючи поетку від друзів та регламентуючи місця проживання. Саме вона забрала Сергія Мержинського і зумовила болюче рішення Лесі та Климента Квітки ніколи не мати дітей. І – сформувала її як особистість.

Попри це, в кожній своїй любові Леся Українка шукала щастя. У взаєминах з чоловіками вона дотримувалася рівноправності в стосунках, відстоювала власні погляди.

Першою симпатією письменниці був друг її брата Михайла, студент Київського університету Максим Славінський, який деякий час жив у Колодяжному. Лесі тоді було 15 років, Максиму – 18. Їх зблизила спільна робота над книгою перекладів з Гейне. Під впливом почуттів з'явилися поезії «Стояла я і слухала весну», «Сон літньої ночі» та інші. Хоча закоханість не мала розвитку, Славінський назавжди лишився другом Косачів.

Максим Славінський
на світлині справа

Максим Славінський (1871 – 1945)

Громадський і політичний діяч, дипломат, перекладач.

Входив до літературного гуртка «Плеяда», за часів Української Народної Республіки обіймав посаду міністра праці, згодом очолював дипломатичну місію у Празі. В 1945-му радянські спецслужби захопили його і доправили до Києва, помер у Лук'янівській тюрмі. На фото – крайній справа.

У 1895 році, коли Косачі проживали в Києві, одну з кімнат їхньої квартири винаймав студент Київського університету Нестор Гамбарашвілі. Леся давала йому уроки французької мови, а він вчив її латини та грузинської, розповідав про Грузію, про гордий і нескорений народ. На її прохання привіз і подарував кинджал. Леся в листах дуже тепло відгукувалася про «пана Гамбарова», але розквіт почуттів припав на чергове загострення хвороби, що ускладнило стосунки. Гамбарашвілі одружився з іншою.

Нестор Гамбарашвілі (1871-1966)

Народився поблизу м. Горі (Грузія). До Києва переїхав після того, як був виключений з Московського університету за участь у студентських заворушеннях. Фото 1890-х рр.

Сергій Мержинський

Із Сергієм Мержинським Леся Українка познайомилася в 1897 році в Ялті, де той лікувався від сухот. Між ними зав'язується дружба, яка для Лесі переросла в найбільше, платонічне і трагічне кохання. На жаль, хвороба взяла гору. У 1901 році, попри протести матері, яка переймалася її здоров'ям, Леся їде до Мінська, щоб до самої смерті бути поряд із коханим. В одну з ночей біля ліжка помираючого вона пише поему «Одержима», про яку пізніше скаже: «Якби мене хтось спитав, як я з усього цього вийшла живою, я б могла відповісти: «Я з цього створила драму...».

Климент Квітка

З Климентом Квіткою Лесею Українкою зблизило захоплення фольклором. Попри різницю у віці (Климент був на 9 років молодший), він став надійною опорою, підтримавши після смерті Мержинського. Професійна співпраця переросла в дружбу, а та – в тиху любов, побудовану на повазі й бажанні бути разом. Квітка мав прогресивні погляди, тож кілька років вони жили цивільним шлюбом і повінчалися лише в 1907-му. Попри обмеженість коштів, фінансували експедицію Філарета Колесси із запису народних дум, опікувалися Марусею Собіневською, прийомною дочкою названих батьків Климента, Феоктисти та Олександра Карпових. До останнього подиху поетки чоловік був біля неї.

ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРА

Оксана Забужко

Леся Українка одна з дуже небагатьох українських класиків, хто цілковито уникнув імперської освіти завдяки мамі. Її одразу школено на європейську письменницю і саме тому вона змогла видати нам, як культурі, літературі, паспорт на європейськість. Леся Українка є, була і лишається цим нашим паспортом на європейськість

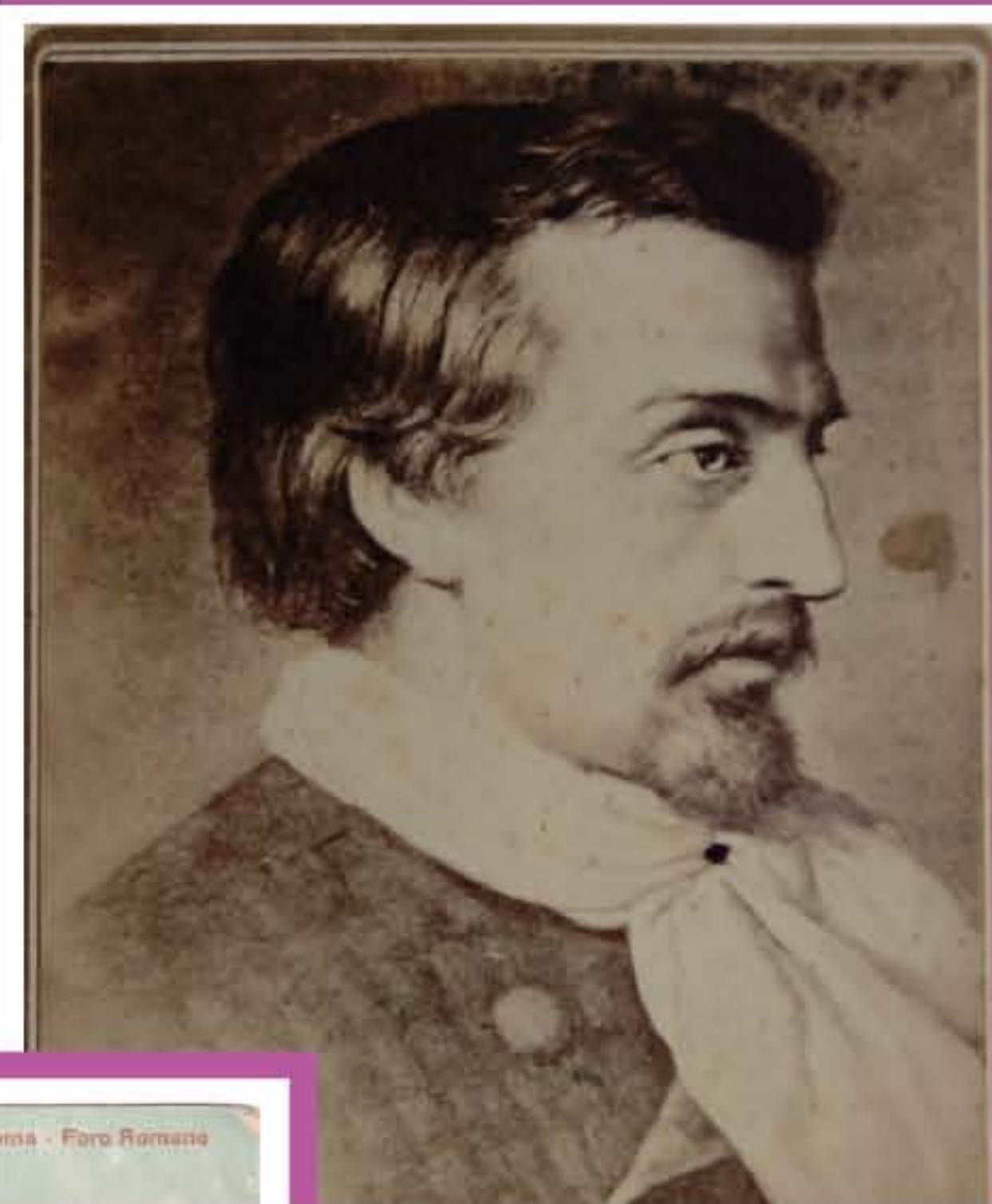
Учасники відкриття пам'ятника Івану Котляревському. Зліва направо: М. Коцюбинський, В. Стефаник, Леся Українка, Г. Хоткевич, В. Самійленко; за ними стоять Олена Пчілка та М. Старицький. Полтава, 1903 р

Феномен Лесі Українки полягає в тому, що, народившись в Російській імперії, вона ніколи не розглядала світову культуру через призму російської. Цьому сприяла, з одного боку, домашня освіта, яка дозволяла уникнути насадження імперської ідеології, притаманного російським школам. Пізніше знання мов (Леся Українка знала латину та давньогрецьку, англійську, французьку, німецьку, італійську, болгарську, польську, а в Єгипті почала вивчати ще й іспанську, трохи знала грузинську і брала уроки шведської) дозволяло їй користуватися першоджерелами.

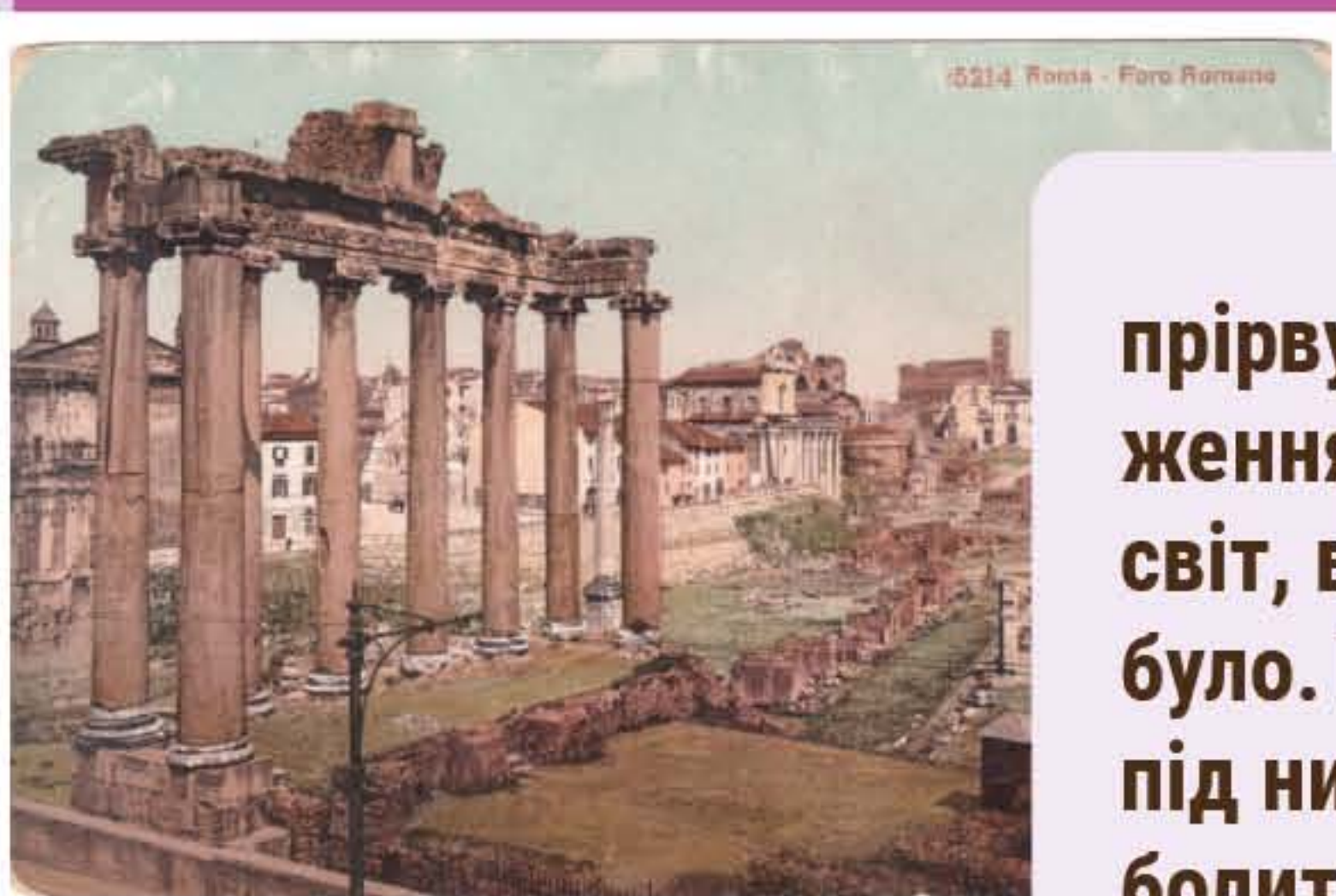
Вона була спраглою до європейської культури. Під час своїх численних поїздок до Відня чи курортів Італії, де доводилося лікуватися, Леся з мамою часто була в театрах, ретельно відстежувала новинки світової літератури, писала літературно-критичні огляди, виступала з рефератами. А в 1899 році в Берліні, де провела 5 місяців після операції на правій нозі, скупилася всі новинки, перетворивши лікарняну палату на бібліотеку.

У власній творчості вона часто зверталася до європейської класики, занурюючись у античні сюжети, середньовічну історію, у полі її зору опинилися філософські праці Платона, Августина Блаженного, культура Ренесансу, сучасній європейській письменники. Серед авторів, творами яких найбільше цікавилася поетеса – Ада Негрі, Габрієле д'Анунціо, Болеслав Прус, Гергарт Гауптман, Моріс Метерлінк та ін.

Генріх Гейне. Фотопортрет, який стояв на робочому столі Лесі Українки.

Рим. Поштова листівка. Поч. XX ст.

Листівка Івана Труша до Аріадни Драгоманової. 1902 р

Леся Українка дуже гостро відчувала цю світоглядну прірву між російською та європейською культурами. «Перше враження було таке, ніби я приїхала в якийсь інший світ – кращий світ, вільніший. Мені тепер ще тяжче буде у своєму краї, ніж досі було. Мені сором, що ми такі невольні, що носимо кайдани і спимо під ними спокійно. Отже, я прокинулась, і тяжко мені, і жаль, і болить...», - ділилася враженнями з братом Михайлом від поїздки до Європи в березні 1891 року.

Леся Українка однією з перших почала вводити українську літературу у світовий контекст, ставши біля витоків модернізму в українській літературі. Головними складовими її творчості стали саме європейські цінності - гуманізм, демократичність, повага до особистості та свобода вибору.

Більше того – Леся Українка робила все, щоб найкращі зразки світової культури були близькими українському читачеві. «Коли ж се видання має бути і для інтелігенції, то тоді список треба б іще розширити, помістити туди: Сервантеса, Бомарше, Петрарку, Шеньє, Бальзака, Леконт де Ліля, Вальтер Скотта, Вольтера, Руссо, Сталь, Сирокомлю, Конопницьку, Надсона, Некрасова. Мені здається, що без сих авторів наша література буде аж надто неповна», - писала вона в листі до брата Михайла. Разом зі своїми друзями, членами гуртка «Плеяда», вона взялася перекладати світову класику українською.

Учасники урочистостей з нагоди відкриття пам'ятника Івану Котляревському. У четвертому ряду четверта ліворуч – Леся Українка, праворуч – Кирило Студинський та Олена Пчілка. Полтава. 1 вересня 1903 р.

Джордж Гордон Байрон

ЖІНОЧИЙ РУХ

Лариса Косач-Квітка. Єгипет, 1912

Власне, першою феміністкою в родині Косачів була мама Лесі, Олена Пчілка. Вона увійшла в літературу під жіночим псевдо (довгий час і до неї, і після жінки брали чоловічі псевдо, як Марія Вілінська – Марко Вовчок чи невістка Олени Пчілки Олександра Судовщикова – Грицько Григоренко). А її повість «Товаришки» стала одним із перших творів в українській літературі, де головною героїнею виступає емансипована жінка, свідома цінності власного «Я».

Твори 16-річної Лесі увійшли до першої збірки жіночої літератури «Перший вінок», яка побачила світ 1887 року у Львові за редакцією Наталії Кобринської та Олени Пчілки і коштами Петра Антоновича Косача. Пізніше Леся Українка підтримувала жіночий рух на Галичині та Буковині, спілкувалася з його активістками, а Ольга Кобилянська стала її найближчою подругою.

Ольга Кобилянська. Чернівці, 1911 р.

Саме в літературі в першу чергу і проявився фемінізм Лесі Українки. Вона першою переписала засадничі сюжети європейської культури з позицій жінки в драматичній формі. Її «Камінний господар» – це перший в історії літератури Дон Жуан, якого створила жінка, і де саме донна Анна є головною дійовою особою. Так само, вона переосмислила багато біблійних сюжетів з позицій жінки, порушуючи питання про рівність чоловіка і жінки перед Богом, що заперечувала російська православна церква.

І в житті Леся Українка понад усе цінувала свободу, ламаючи будь-які канони, які обмежували волю жінки. Гостюючи у Софії у дядька, Михайла Драгоманова, вона писала додому, що стала призвідницею двох скандалів: коли з донькою Драгоманова, Радою (Аріадною), пішли удвох до театру, без супроводу чоловіків, і коли вона прийшла на виборчу дільницю подивитися, як проходять вибори. Для патріархальної Болгарії це було викликом суспільній моралі.

Ольга Косач з дочкою Ізидорою. Київ, початок 1900-х рр.

Леся Українка була яскравим представником доби емансипованих жінок, характерного для Європи початку ХХ століття. Його уособленням стали освічені і незалежні жінки, які намагалися утвердитися в суспільстві нарівні з чоловіками в родині, професії, громадянській позиції, соціальній активності.

Але, якщо для Європи це ставало звичним явищем, то в патріархальній Росії – викликало шок і несприйняття.

— Віра Агєєва —

Фемінізм Лесі Українки – це проблема свободи, передусім – свободи жінки.

Леся могла вільно подорожувати сама або з мамою, листувалася з багатьма чоловіками (з тим же Іваном Франком чи Михайлом Павликом), обговорюючи на рівних політичні чи літературні тенденції. Виступала за вільний шлюб, не зв'язаний церковною обітницею «да убоится жена мужа своего», і обвінчалася із Климентом Квіткою після кількох років життя «на віру», під тиском родини та суспільних норм. Так, до речі, довелося вчинити і сестрі Лесі, Ользі Кривинюк-Косач, оскільки держава без церковного шлюбу не визнавала права їхнього новонародженого сина Михайла.

Намагалася бути незалежною і фінансово, заробляючи в Ялті приватними уроками, а під час останньої подорожі до Єгипту перекладаючи ділові документи.

І це знайшло свій відгук. В останній шлях, на Байкове кладовище, труну з тілом поетки несли на плечах шестеро жінок.

Похорон Лариси Косач-Квітки (Лесі Українки). Процесія на Байковому цвинтарі. Труну з тілом Лесі Українки несуть жінки. Київ, 1913 р.

СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНІ

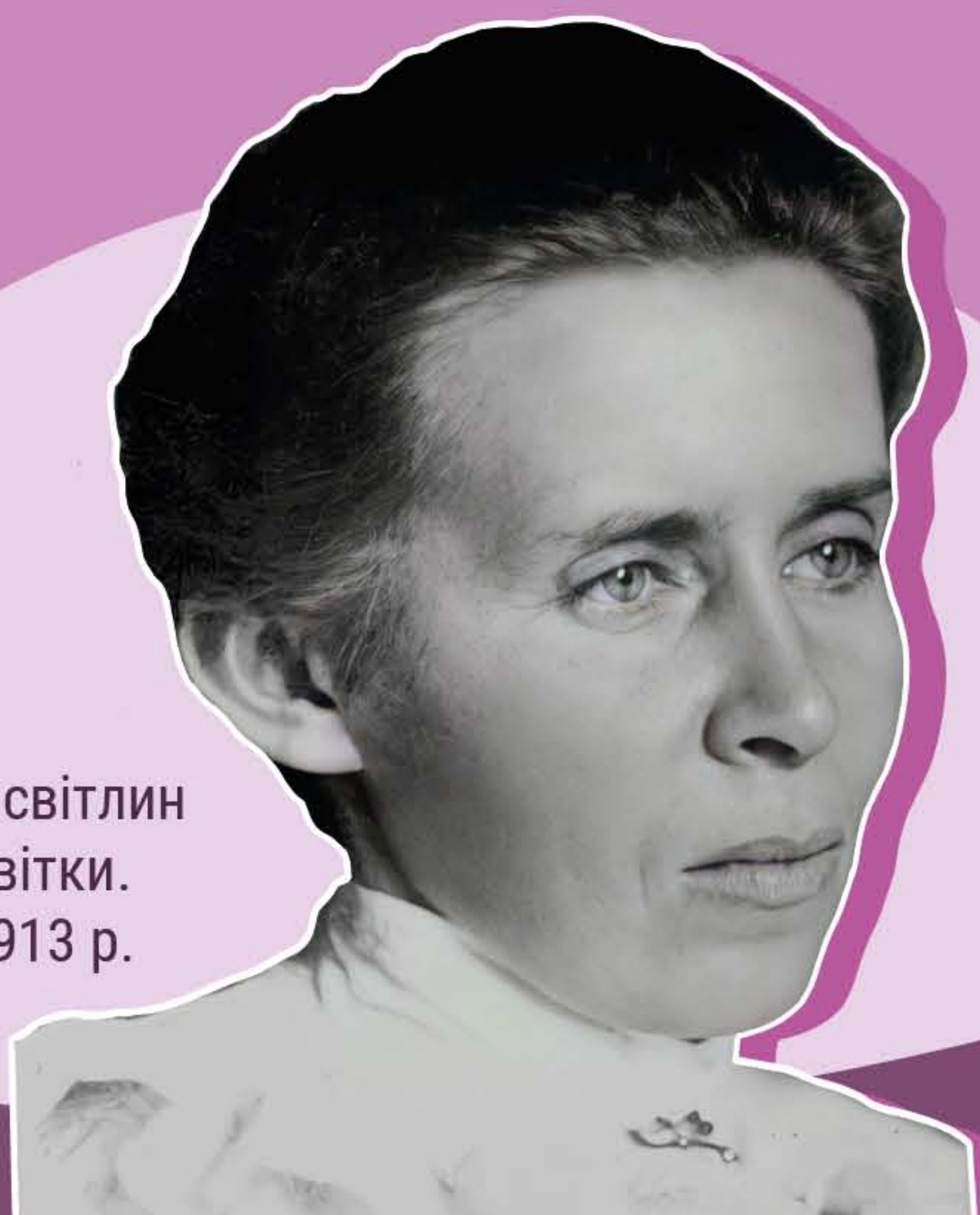
ІДЕЇ

Леся Українка

Соціалізм ... занадто універсальний рух, щоб могла українська нація обійтися без нього

— з листа до Михайла Павлика —

Одна з останніх світлин Лариси Косач-Квітки. Київ, 6 травня 1913 р.

Радянська пропаганда змальовувала Лесю Українку революціонеркою і марксисткою, апелюючи до її перекладу «Маніфесту комуністичної партії», що вийшов у Львові 1902 року (факт не доведений, швидше за все, письменниця передала до Львова переклад, зроблений київськими товаришами). Сама ж вона не приховувала розчарування «Капіталом», з яким в оригіналі ознайомилася в Ялті в 1897 році. «Ні, видно, се novum evangelium (нова євангелія) все-таки потребує більше безпосередньої віри, ніж у мене єсть», - писала в листі до сестри Ольги, відзначаючи, що не знаходить тут «строгой системы», про яку говорили прихильники книжки.

Певний час входила до групи «Українська соціал-демократія». Близькими до неї були і Михайло Коцюбинський, Павло Тучапський, Максим Мержинський та ін. Група випустила ряд брошур і стояла на позиціях активного залучення селянства до боротьби за свої економічні та політичні права. Поява такої групи була реакцією на поширення в українських колах моди на соціалістичні теорії, що охопила багатьох прогресивних людей. Соціалізм як форма впорядкування суспільства без експлуатації і гноблення сприймався багатьма, як синонім демократії.

Михайло Павлик

(1853 – 1915) громадський і політичний діяч, письменник, публіцист. Друг і однодумець Івана Франка та Михайла Драгоманова.

У подальші роки письменниця теж не брала активної участі у громадсько-політичному житті, хоча продовжувала цікавитися теорією соціал-демократії, стежила за діяльністю політичних організацій, виступала з публіцистичними статтями, вступала в полеміку із Іваном Франком та іншими провідними інтелектуалами доби.

Михайло Коцюбинський, Іван Франко та Володимир Гнатюк. 1905 р.

Але нічого спільного погляди письменниці з ленінським вченням та ідеями російської соціал-демократії не мали. Навпаки, вона повністю відкидала диктатуру пролетаріату і головним у контексті боротьби вважала саме національне визволення українців, шукаючи у соціал-демократичних ідеях дієвий механізм для втілення цієї мети. Для неї, як і для Драгоманова, важливою була єдність нації (усіх її груп і суспільних станів) у досягненні своїх ідеалів, творення української національної еліти, аристократів духу, які ставали б мозковим центром нації.

Леся визнавала соціалізм тільки етичний, європейського типу, шляхом просвіти широких верств, формування з них свідомої та мислячої національної сили, заперечуючи ідею збройної боротьби та насилля. На відміну від багатьох тогочасних коментаторів, вона не протиставляла національну ідентичність та соціалізм – як драгоманівський, так і соціал-демократичний.

Сама Леся почала цікавитись суспільно-політичним життям у досить ранньому віці – завдяки активній національній позиції її матері та впливу ідей Михайла Драгоманова, які він висловлював у заборонених на території Російської імперії часописах. Втім, наприкінці 1890-х вона досить скептично ставилася до діяльності гуртків «драгоманівців» на Наддніпрянщині. Так само здебільшого критичною була її оцінка діяльності українських партій, які на межі століть почали з'являтися в Російській імперії. Зрештою, група УСД розпалася, відмовившись об'єднатися з Революційною українською партією в УСДРП.

У січні 1907 року Лесю Українку, її сестру Ольгу та інших українських діячів арештували (як з'ясувалося, ордер був виписаний на маму, Ольгу Петрівну Косач, яка була у від'їзді, тож затримали її доньку-тезку із сестрою). Ніч вони провели в камері, де сидів Борис Грінченко.

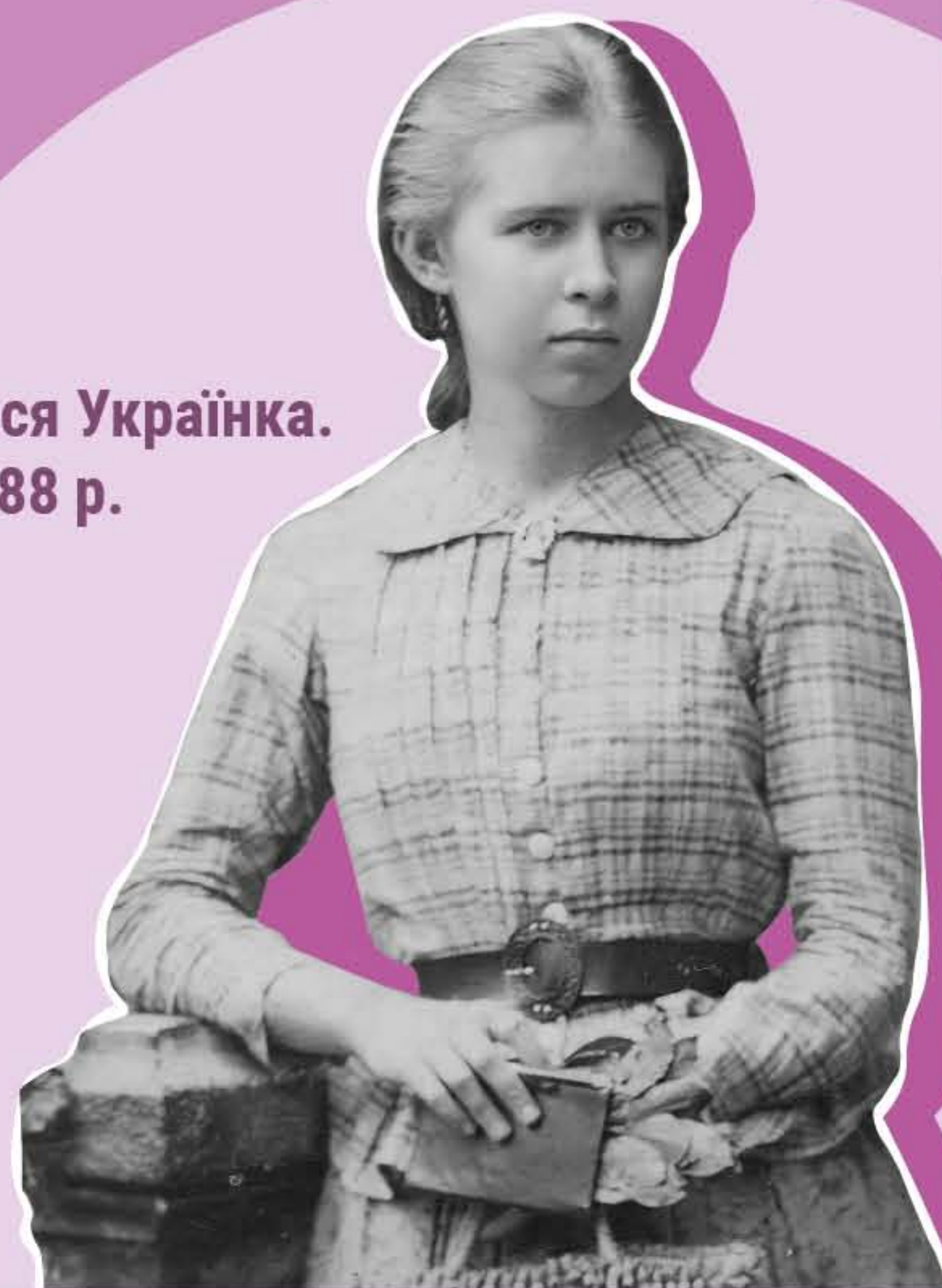
ЛЕСИНА «ГЕОГРАФІЯ»

Леся Українка

Я дарма що біла, а маю циганську натуру і вештатись по світі мені мило.

Із листа до Ольги Кобилянської

Леся Українка.
1888 р.

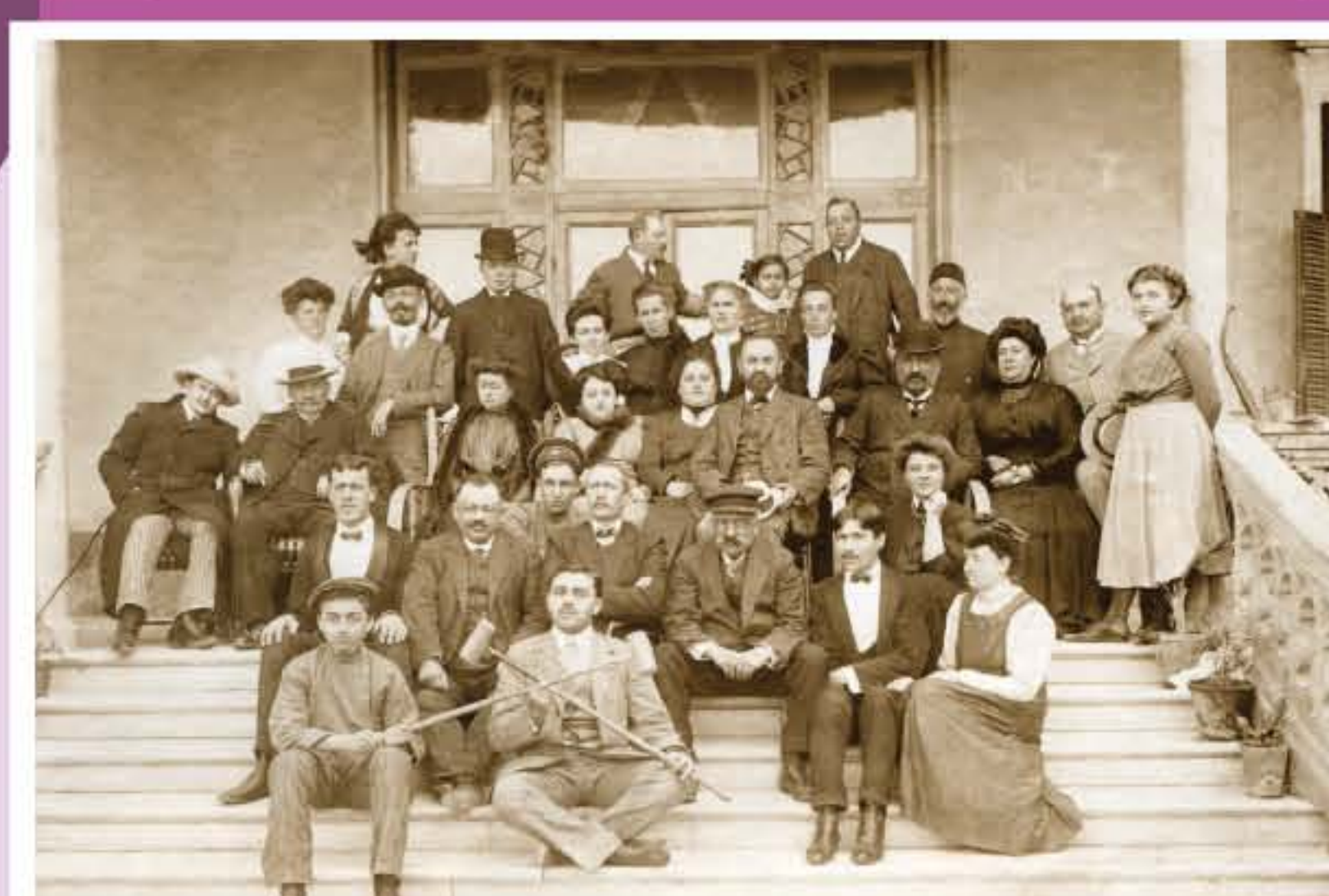

Гелатський монастир поблизу Кутаїсі, Грузія. Поштова листівка. Поч. XX ст.

Грузія

Останнє десятиліття життя Лесі Українки було тісно пов'язане з Грузією, куди перевели на службу Климента Квітку. Тут пройшли останні роки її життя: вона мешкала в Тифлісі, Телаві, Кутаїсі, Хоні, Сурамі. Попри хворобу, ці роки виявилися надзвичайно плідними: в Грузії були написані «Камінний господар» та «Лісова пісня». В Сурамі 1 серпня 1913 року закінчився земний шлях великої поетеси.

Леся Українка (другий ряд зверху, п'ята зліва) серед співмешканців пансіону "Villa Continental". Гелуан (Єгипет), сезон 1909 - 1910 рр.

Єгипет

У 1909 – 1913 роках Леся Українка за порадою лікарів тричі перебувала на кліматолікуванні в Єгипті, поблизу Каїру, відзначаючи, що тутешній клімат їй підходить найкраще. Тут вона багато перекладає, пише цикл «Весна в Єгипті», дає уроки французької та німецької мови (для заробітку). У київському музеї Лесі Українки зберігаються речі, привезені з Єгипту: жук скарабей, чадра, квиток єгипетської залізниці, меню з ресторану та закордонний паспорт письменниці.

Відень.
Поштова листівка.
Поч. XX ст.

Відень

У січні 1891 року Леся з матір'ю приїхали до Відня для консультації з лікарями. Перебуваючи тут, вона любила за обідом випити пива та почитати німецькі газети, а ввечері відвідати опери Вагнера чи Верді. Потрапивши до столиці Австрійської імперії в розпал виборів, Леся побачила «кращий світ, вільніший»: «Мені незвичайним був самий факт, що ось-то люди можуть собі зійтись, де хочуть, говорити, як хочуть, змагатися про справи своєї країни».

Берлін. Поштова листівка.
Кін. XIX ст.

Берлін

В Берліні Леся Українка була не раз. Взимку 1899 року майже півроку лікувалася в клініці Бергмана після операції суглоба правої ноги. Ритм великого міста вразив її: жваві автостради, залізничні колії, прокладені над дахами будинків, численні магазини та ресторани. Відновлюючись після операції, поетка відвідувала театральні постановки за творами Гергарта Гауптмана, багато читала.

Венеція.
Поштові листівки.
Поч. XX ст.

Італійські маршрути

З 1901 по 1903 Леся Українка двічі поспіль зимувала в Сан-Ремо, де родичі Косачів мали віллу на бульварі Каваллотті – навпроти будинку Альфреда Нобеля, який був уже відомою людиною. З Києва до Сан-Ремо дорога вела через Львів, Відень, Венецію. Із Італії Леся їздила до Швейцарії (Женева, Берн, Цюрих) на консультацію з лікарями, відвідувала Геную, Ліворно, Неаполь, Помпеї, Сицилію, грецькі міста, Константинополь.

Дехто нині жартує, що Леся Українка могла б бути популярною тревел-блогеркою. Сама вона теж називала себе *boule vagabonde* – мандрівним клубочком, і казала, що могла б стати мандрівною дослідницею, адже мала бродячу вдачу. Вона справді за своє життя відвідала чимало країн: Німеччину, Австро-Угорщину, Італію, Болгарію, Грузію, Єгипет та ін.

Як правило, подорожувати змушував стан здоров'я, адже найчастіше приводом ставали консультації лікарів, операції або ж потреба шукати країни з підходящим кліматом. Але за кордоном Леся Українка не втрачала час і завжди цікавилася новинками культури, життям різних народів, вивчала місцеві традиції, робила етнографічні нотатки, відвідувала найвідоміші музеї, театри, бібліотеки, оглядала архітектурні пам'ятки.

ПЕРЕКЛАДИ

Є в цьому щось символічне, що Леся Українка із роду Драгоманових (драгоман – застаріла назва перекладача) лишила по собі значну перекладацьку спадщину.

Працювати над перекладами поетеса почала в юному віці. Ще 13-річною дівчинкою разом з братом Михайлом під керівництвом матері вона підготувала переклад творів Миколи Гоголя, який вийшов у Львові 1885 року окремим виданням «Вечорниці (оповідання М. Гоголя)», переклад Михайла Обачного і Лесі Українки».

В перекладах Леся вбачала крок до наближення українського читача до європейського контексту. Сімнадцятирічною вона формує для учасників «Плеяди» список першочергових перекладів зі світової класики. До нього входять твори Байрона, Шекспіра, Скотта, Гете, Шіллера, Гюго, Флобера, Сервантеса, Лонгфелло, Міцкевича, Словацького, Достоевського, Пушкіна та ін. Багато чого з цього списку вона переклала сама. Для модернізації перекладів долучилася до творення неологізмів, які нині стали звичними в українській мові. Зокрема, Леся Українка ввела в лексику слова «промінь» та «напровесні».

Загалом, активна перекладацька діяльність Лесі Українки тривала близько 25 років. У її доробку численні переклади поетичних творів, прозових, драматичних творів античної, польської, німецької, французької, англійської, італійської, російської літератури, індійський народний епос, фрагменти зі Святого Письма.

Максим Славінський. 1890-ті рр.

«Плеяда»

У 1888 році у Києві з ініціативи Олени Пчілки утворився літературний гурток «Плеяда». До гуртка входили Леся Українка, Михайло Косач (Обачний), Людмила Старицька, Максим Славінський, Олександр Черняхівський, Іван Стешенко, Володимир Самійленко, Євген Тимченко та ін. Метою молодих літераторів була європеїзація української літератури, а одним з головних завдань – переклад найвідоміших світових авторів, як давніх, так і сучасних.

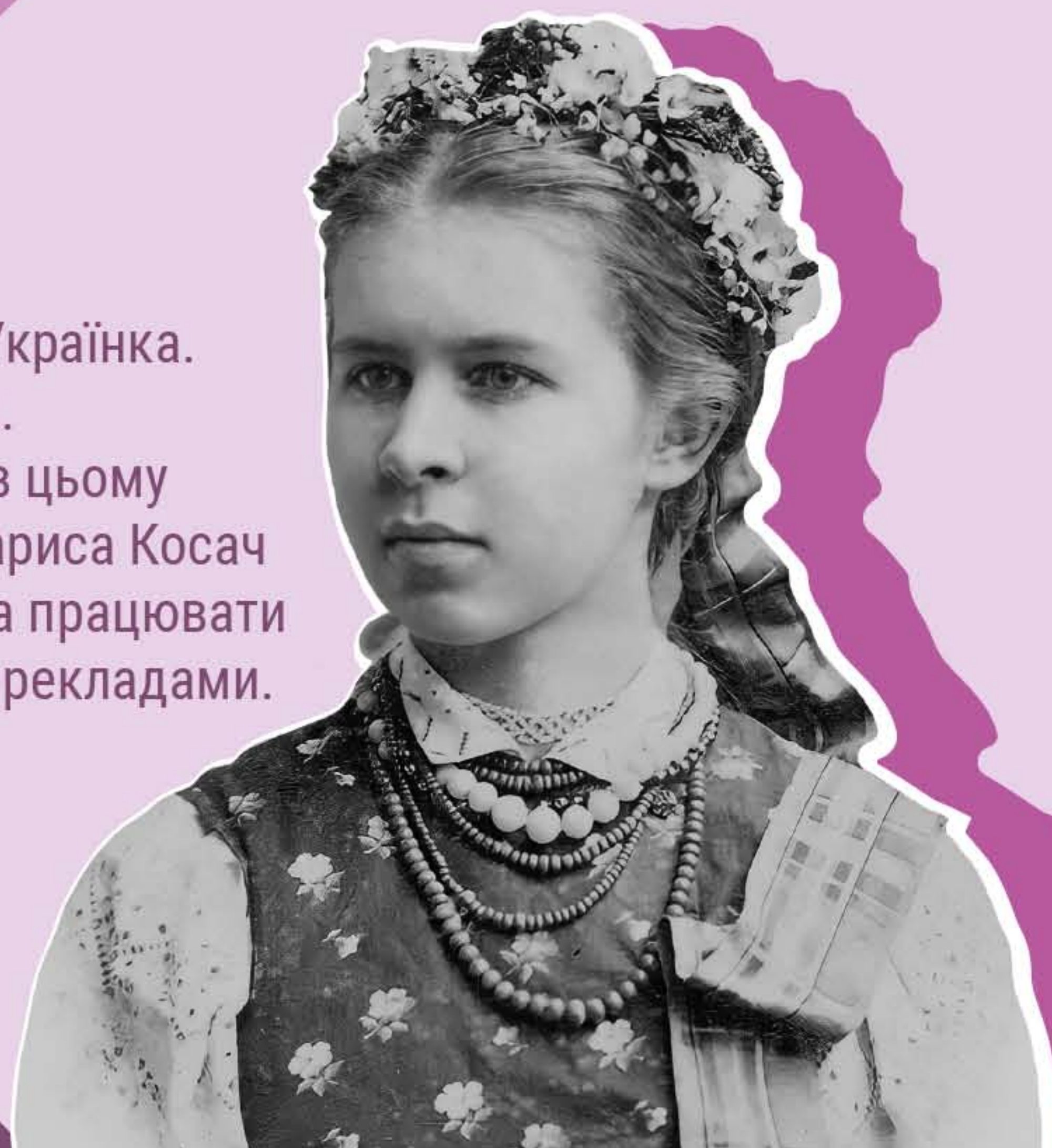
Стародавні тексти

У 19 років Леся Українка написала для сестри Ольги підручник «Стародавня історія східних народів». Як ілюстрації в посібнику були розміщені її переклади творів стародавніх літератур, серед яких: погребові пісні австралійських аборигенів, кілька пісень священної книги індусів «Рігведи», давньоєгипетські надгробні та інші написи, легенди, оповіді, вавилонські та асирійські написи царів, оповіді Геродота, Діодора Сицилійського та ін. Давньогрецькі тексти Леся Українка перекладала з оригіналу, решту – за науковими перекладами, послуговуючись розвідками найвідоміших французьких та німецьких сходознавців. Також вона перекладала фрагменти «Одісеї» Гомера (класичним гекзаметром), «Пекла» Данте.

Максим Стріха

Прочитання цих перекладів, які анітрохи не застаріли, переконує: Леся Українка перекладала, думаючи не лише про свій обов'язок перед Україною, а й про своїх майбутніх читачів, – тобто про нас

Леся Українка.
1884 р.
Саме в цьому віці Лариса Косач почала працювати над перекладами.

Першим друкованим поетичним перекладом Лесі Українки став опублікований у львівській «Зорі» в 1887 році уривок з поеми Адама Міцкевича «Конрад Валленрод». У коментарях до «книго-спілчанського» видання 1927 року Борис Якубський назвав цей переклад п'ятнадцятирічної поетеси «зразково точним».

Романтичний Гейне

Наприкінці 1880-х років Леся Українка разом із Максимом Славінським взялася за переклад поезій Генріха Гейне. 1892 року у Львові побачила світ його «Книга пісень», до якої увійшло 92 Лесиних переклади. У наступні роки українською мовою вона переклала поему «Атта Троль», де прекрасно відтворила ядучий сарказм великого німецького поета, баладу «Маврський король» та інші твори Гейне.

Іван Стешенко.
1890 рр.

Переклад наукових праць

Леся Українка однією з перших почала перекладати науково-публіцистичні статті: праці французького біблеїста Моріса Верна, ірландського активіста й журналіста Френсіса Артура Фегі, написану російською брошуру Михайла Драгоманова «Про волю віри» тощо.

Європейська література

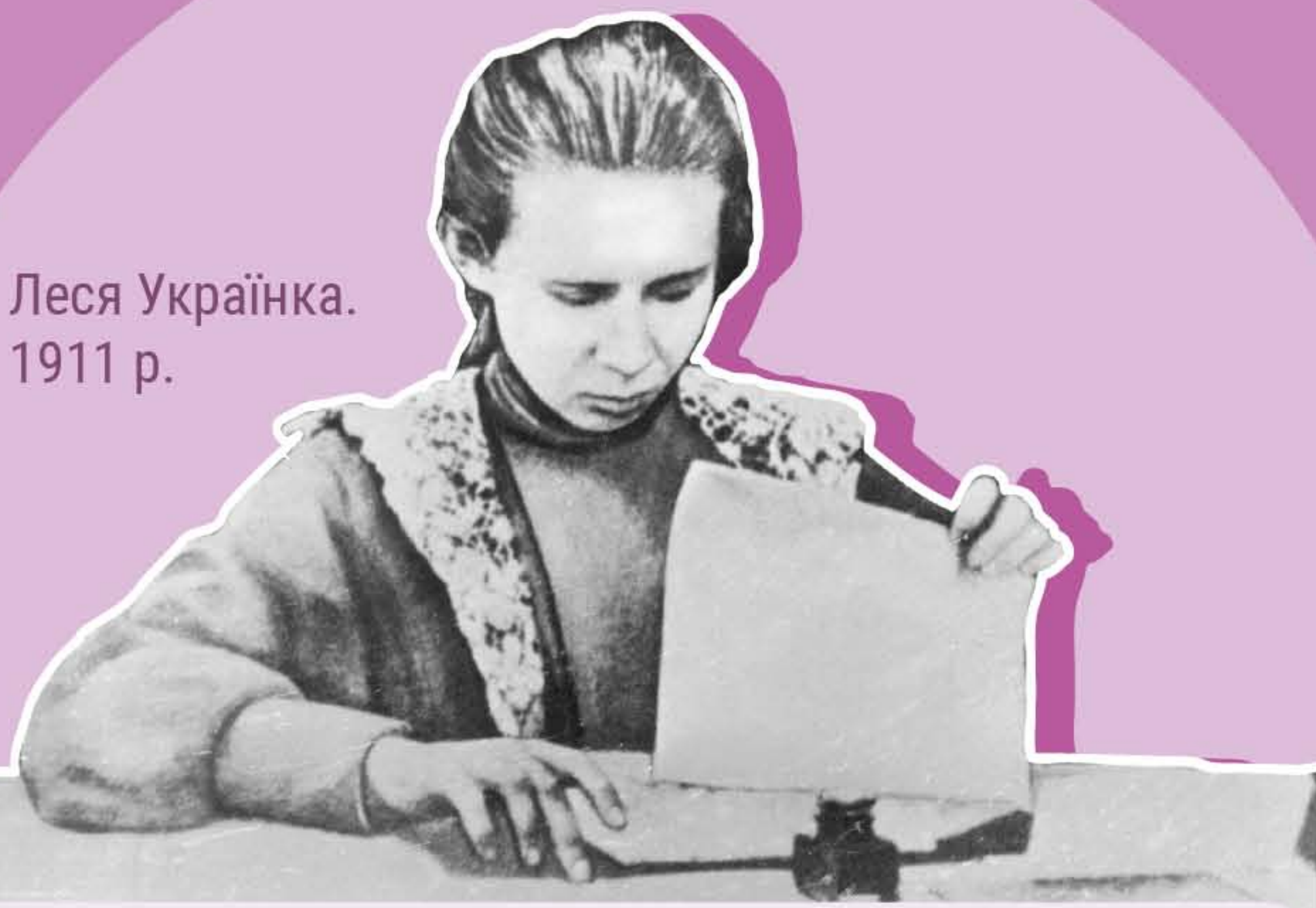
Перекладаючи класиків європейської літератури, Леся Українка прагнула, вирвати українську літературу з лещат «літератури для хатнього вжитку». Її стараннями українською заговорили герої Шекспіра, Байрона, Леопарді, Шіллера, Міцкевича, Гюго, Тургенєва, Негрі, Метерлінка, Гауптмана, Надсона та інших. Перекладам Лесі Українки притаманна увага до точності відтворення оригіналу.

НОВАТОРСТВО ДРАМАТУРГІЇ

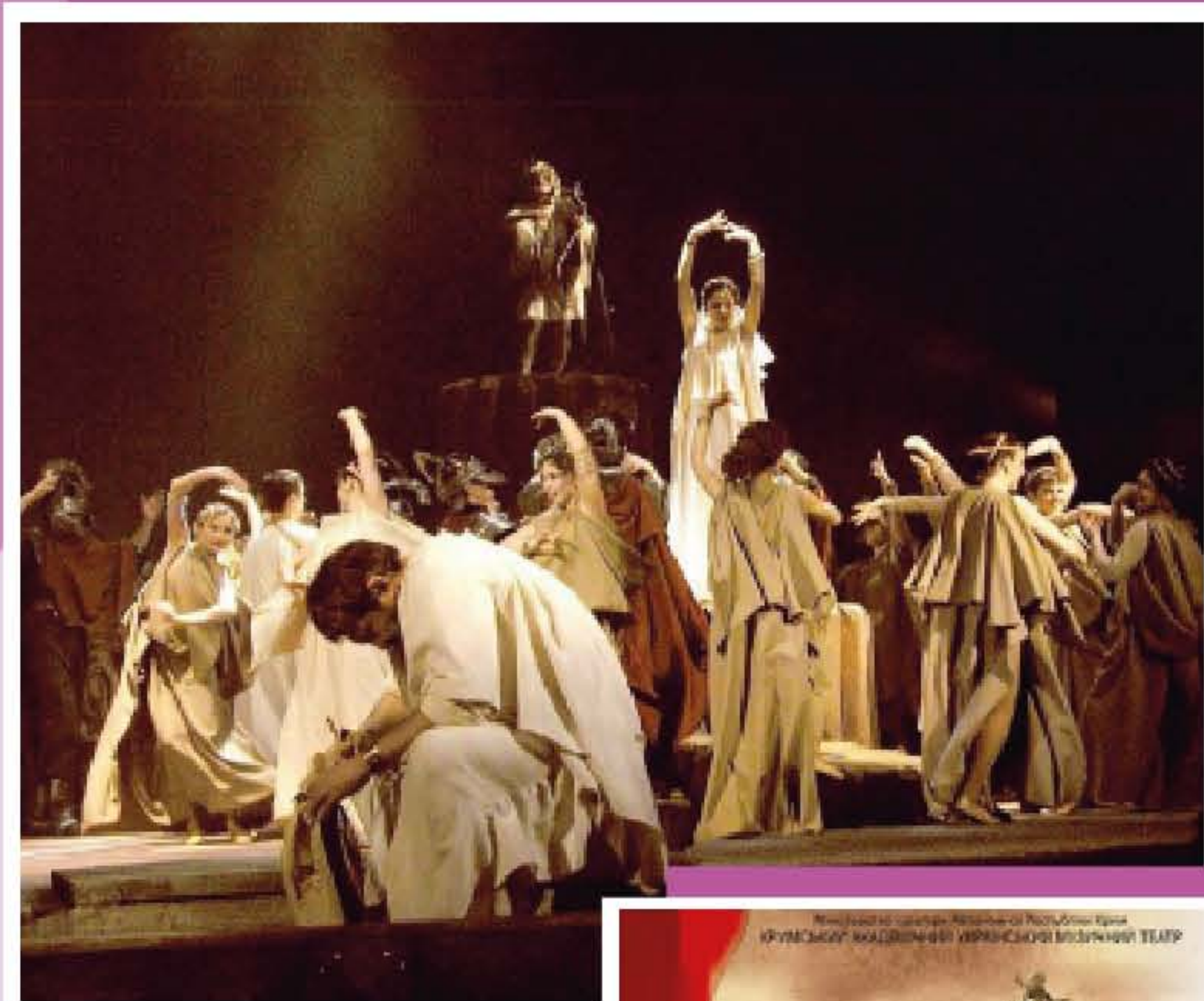
Олена Галета, поетка

Твори Лесі Українки, й насамперед її драми, змінюють статус літературного твору загалом і вчать читати наново – і текст, і світ

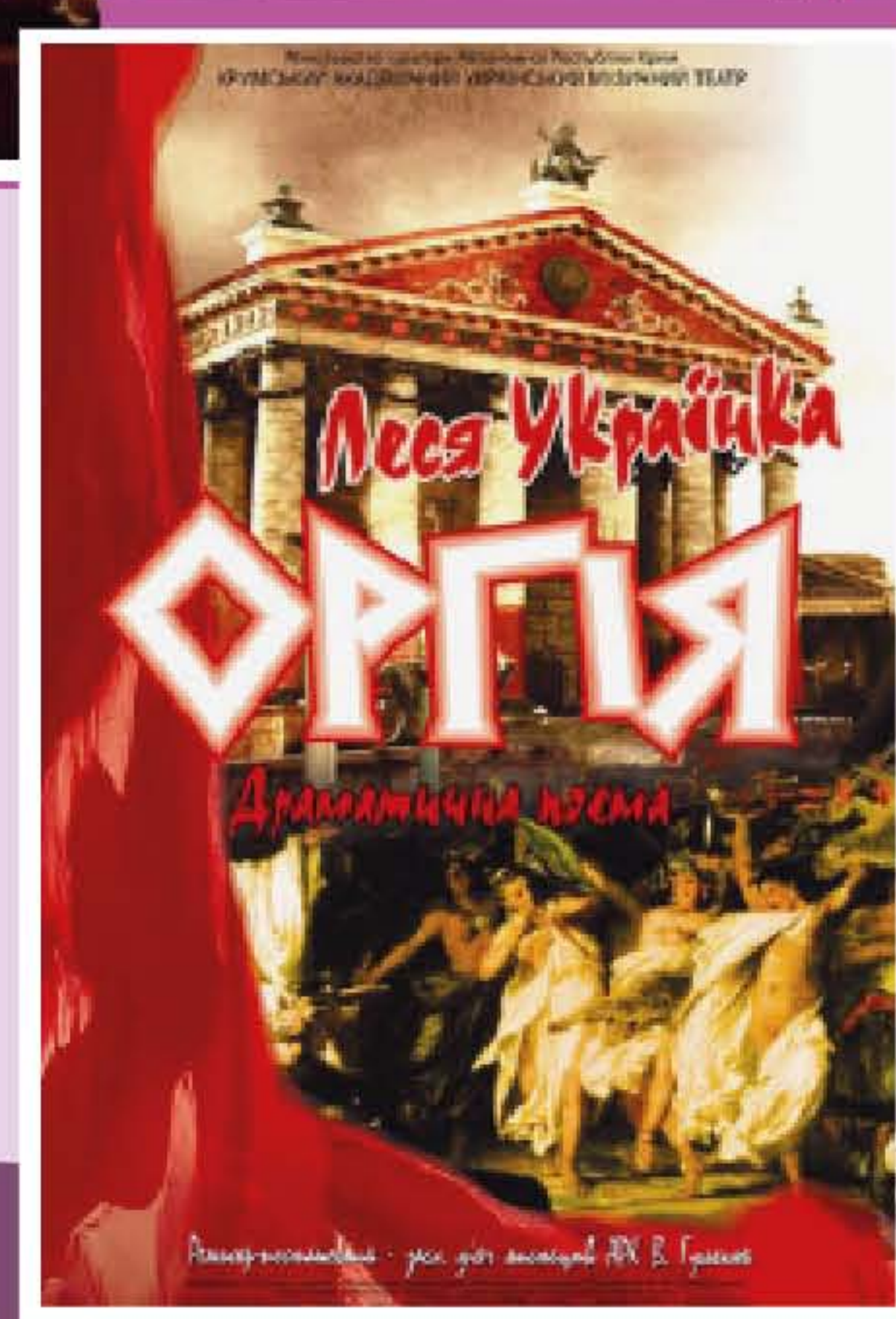
Леся Українка.
1911 р.

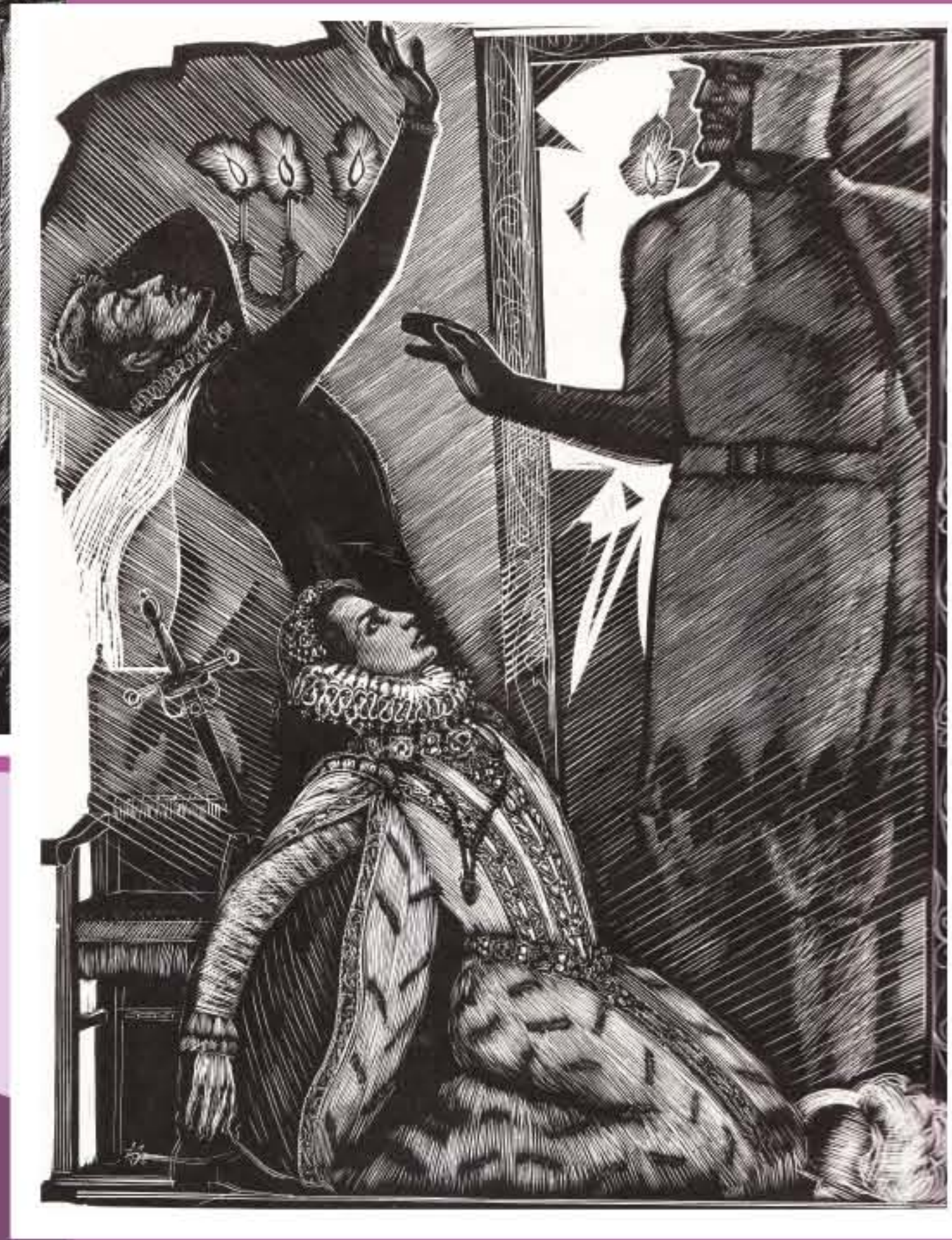
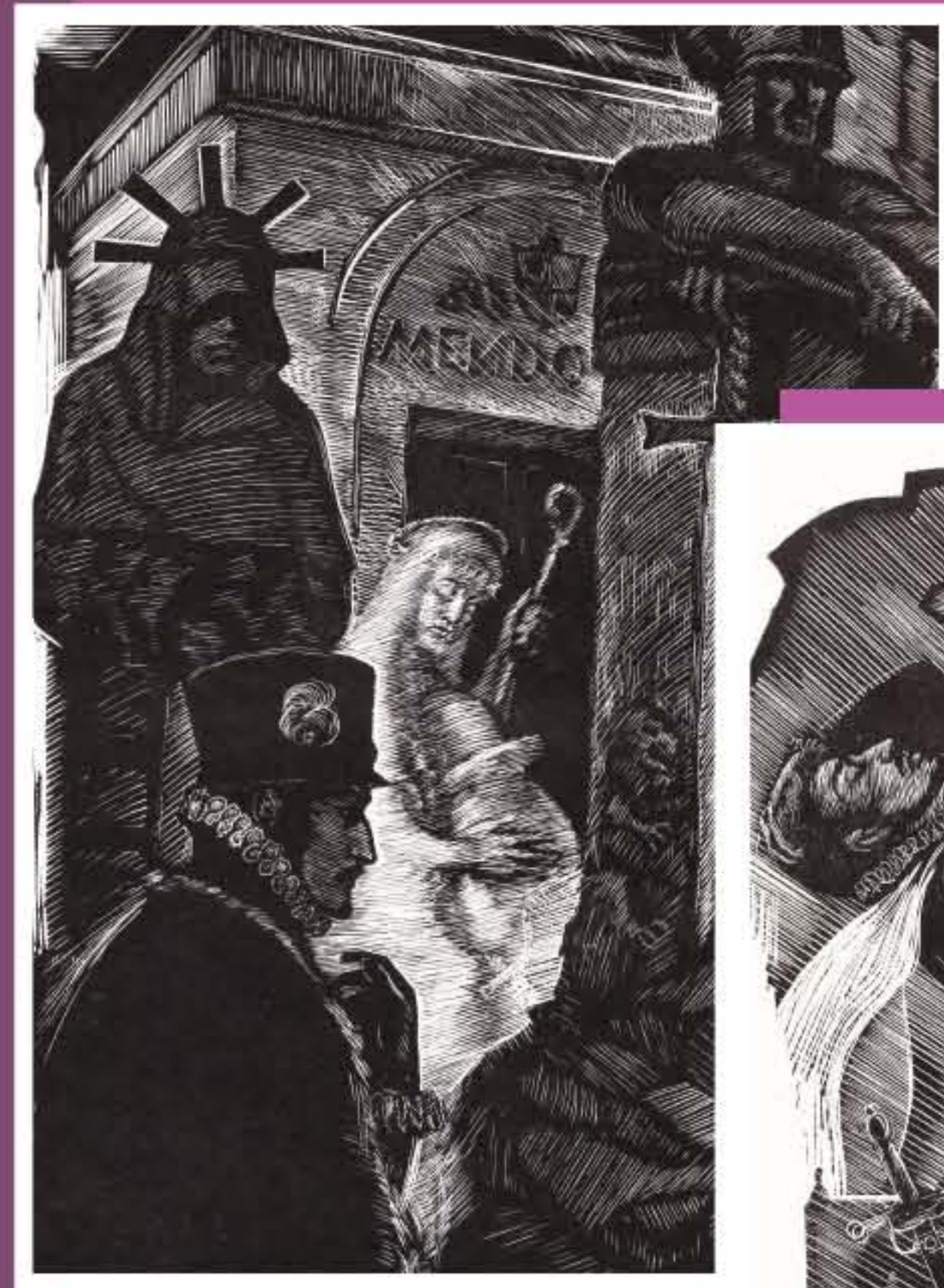
В драматургії Леся Українка теж у багатьох моментах була новатором. Уже перша її п'єса «Блакитна троянда», написана прозою в 1896 році, вивела на сцену життя української інтелігенції, тоді як досі театр зображав переважно селянство. Ще однією особливістю драми стало змалювання не стільки зовнішніх обставин, скільки внутрішнього життя героїв, божевілля як форми свободи – для більш реалістичного змалювання межових станів людської психіки авторка консультувалася із маминим братом, лікарем-психіатром Олександром Драгомановим. «Блакитна троянда» засвідчила входження Лесі Українки у модерний світ – насамперед світ символу – й досить вільне в ньому «самопочування».

Драма «Оргія» на сцені Кримського академічного музичного театру. Режисер В. Гуменюк. Сімферополь, 26 вересня 2012 р

В. Чебанік. Камінний господар

В. Чебанік. Камінний господар

«Камінний господар»

Працювати над твором Леся Українка почала в Хоні наприкінці 1911 року, а завершила 1912-го в Кутаїсі. Прекрасно обізнана з більшістю відомих на той час творів та досліджень, присвячених образу спокусника, авторка створила оригінальну версію популярного в європейській літературі сюжету про Дон Жуана, що стало феміністичним прочитанням знаменитої легенди.

«...я написала Дон Жуана! Отого таки самого, «всесвітнього і світового», не давши йому навіть ніякого псевдоніма. Правда, драма (знов таки драма!) зветься «Камінний Господарь», бо ідея її – перемога камінного, консервативного принципу, втіленого в Командорі, над роздвоєною душею гордої, еґоїстичної жінки донни Анни, а через неї і над дон Жуаном, «лицарем волі» (3 листа Лесі Українки до А. Кримського від 24.V.1912 р.)

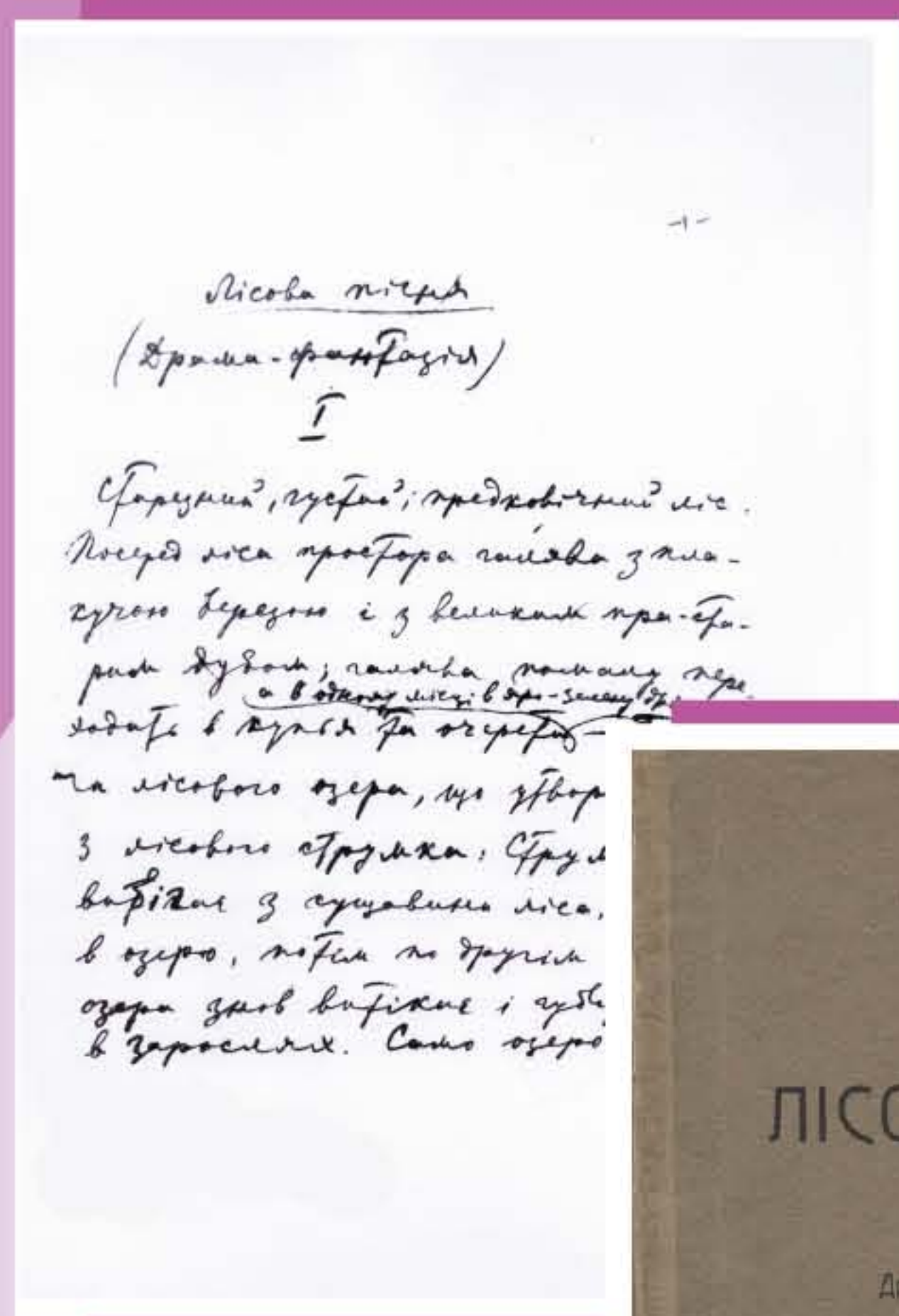
Ще одним «новаторством» Лесі Українки став жанр драматичної поеми, який посідає особливе місце в її творчості. Прекрасно обізнана з історією релігії, європейською та східною культурою, вона через призму античних та ранньохристиянських сюжетів порушувала одвічні проблеми: свобода, гідність, боротьба, добро і зло, вірність і зрада, призначення людини в цьому житті, які залишаються актуальними і посьогодні. Часто ці сюжети були алюзіями на українські реалії: завойована Римом Греція асоціювалася з поневоленою Україною, так само, як і сюжет драми «Вавилонський полон». Також вона вивела новий тип героїні – пристрасний, активний, вольовий, що контрастує з чоловічими типами. Новим і незвичним для української літератури був жанр полемічного діалогу, запозичений з античної драми. Все це суттєво розширило горизонти української драматургії, піднісши її до світового рівня.

Серед найвідоміших творів поетеси драми «Кассандра», «У пущі», «Оргія», «Руфін і Прісцилла», «Адвокат Мартіан», «Вавилонський полон», «Камінний господар», «Лісова пісня» та ін. Всього у творчому доробку письменниці 22 завершених драматичних твори та 7 незакінчених задумів.

«Лісова пісня»

Написана в Кутаїсі менш ніж за два тижні драма-феєрія «Лісова пісня» стала справжнім шедевром, вершиною творчості письменниці, що досі не сходить із театральних сцен. Вперше «Лісова пісня» побачила світ у журналі Літературно-науковий вісник (кн. III за 1912 р.). Однак, через численні помилки і неточності Леся була невдоволена публікацією. Вона готувала окреме видання «Лісової пісні», зробила коректурні правки, виправила текст, сама підбрала волинські мелодії до твору. Ця книга вийшла в світ у січні 1914 року. Та авторка її вже не побачила...

«...Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я й здавна тую Мавку «в умі держала», ще аж із того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами... Видно, вже треба було мені її колись написати, а тепер чомусь прийшов «слухний час» – я й сама не збагну чому. Зачарував мене сей образ на весь вік. ...». (3 листа Лесі Українки до мами від 2.I.1912 р.)

Автограф сторінки драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». 1911 р

Обкладинка драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Видання 1914 р.

ДОСЛІДНИЦЯ МИНУВШИНИ

Леся Українка. Чукурлар, Крим. 1897 р.

Не дивно, що коли 19-річна Леся Українка взялася за написання для своєї 13-річної сестри Ольги підручника з історії, ним стала «Стародавня історія східних народів». А головним «історичним консультантом» став рідний дядько, історик Михайло Драгоманов. Саме він на прохання Лесі прислав як джерела німецькі та французькі книжки, додавши до них докладні поради про складання курсу історії.

В основу підручника лягла «Історія давніх народів Сходу» французького Луї Менара, однак Леся Українка переосмислила матеріал і подала його у популярній формі, доступній дітям. До підручника увійшла історія індусів, персів і мідійців, єгиптян, асирійців, вавилонян, фінікійців, ізраелітів. Багато текстів, які увійшли до підручника, авторка переклала сама.

Ближче торкнутися історії та культури Єгипту Леся Українка змогла наприкінці життя особисто. Проживаючи біля Каїру, поетка цікавилася психологією тамтешнього «мусульманського гаремного жіноцтва», життям «дітей вулиці». Її останній (незавершений) твір «Екбаль-Ганем» був присвячений становищу арабської жінки.

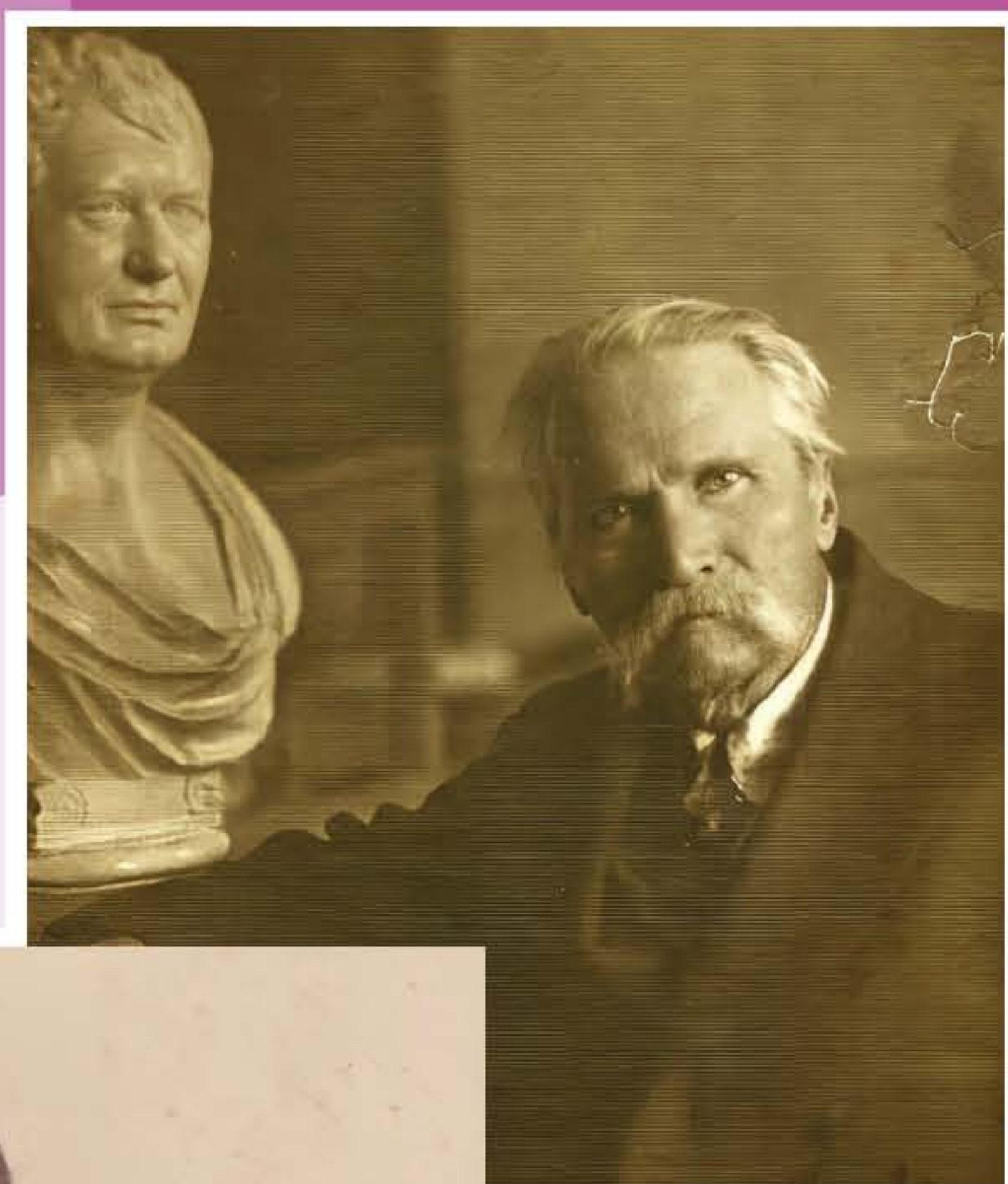
Сфінкс. Поштова листівка. Поч. XX ст.

У XIX столітті захоплення історією та культурою Сходу було загальноєвропейським трендом. Цьому особливо сприяли археологічні знахідки в Єгипті та Ефіопії, які жваво обговорювалися в пресі і в аристократичних салонах. В багатьох літературних творах поява героя чи героїні зі Сходу стала обов'язковим моментом (варто згадати хоча б Гайде із роману Дюма «В'язень замку Іф»).

У творах Лесі Українки знайшли відображення і події та герої західноєвропейської історії, зокрема Джон Мільтон, Марія Стюарт, Роберт Брюс. Щоправда, в багатьох моментах це була алегорія на сучасні письменниці українські реалії. Так само, оригінальним є її трактування біблійних сюжетів та твори на ранньохристиянську тематику, в яких авторка порушує загальнолюдські проблеми: свобода і відповідальність, рівність чоловіка і жінки, вибір між почуттями та обов'язком.

Дмитро Яворницький. 1917 р.

Ольга Косач. Варшава, 1896 р.

Агатангел Кримський

(1871 – 1942) - український вчений, сходознавець, орієнталіст, історик, мовознавець, письменник і перекладач, поліглот, один з організаторів Академії наук України.

Незмінним радником у питаннях сходознавства, давньої історії та філології від середини 1890-х років став для поетеси відомий вчений Агатангел Кримський. Перше їхнє знайомство відбулося 1888 року на концерті Миколи Лисенка, але тісна дружба та співпраця зав'язалася пізніше. Деякі дослідники стверджують, що Агатангел Кримський був закоханий в Лесю Українку, однак ці почуття так і залишилися без взаємності.

Готуючись до написання драм з історичної тематики, Леся неодноразово зверталася до Кримського з проханням надіслати літературу або ж проглянути написаний текст на предмет історичної точності. Також, працюючи над історичними творами, Леся Українка вивчала праці Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Дмитра Яворницького. З останнім консулювалася особисто.

ПОЕЗІЯ ТА ФОЛЬКЛОР

Михайло Грушевський

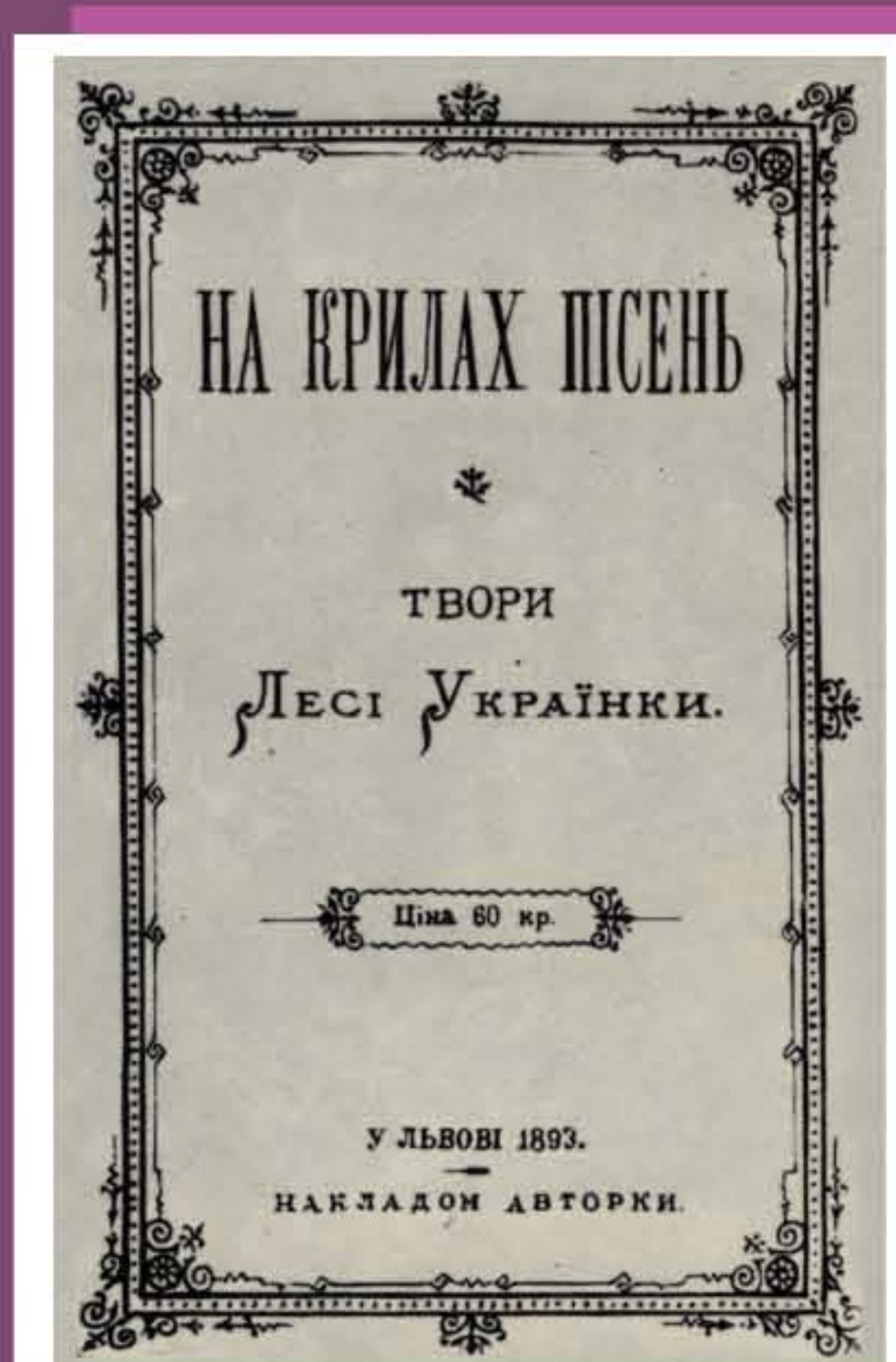
Леся росла як поет з кожним віршем, з кожним кроком. Росла інтелектом, характером, дисципліною праці; окриленою волею до вершин та досконалості»

Олена Пчілка та Леся Українка. Ялта, поч.1898 р.

В літературу Леся Українка прийшла в досить юному віці: у 9 років вона написала перший вірш «Надія», в 13 у львівському часописі «Зоря» з'явилися перші публікації. Розвитку таланту Лесі (а також Михайла та Ольги) всіляко сприяла Олена Пчілка. Вона друкувала поезії та переклади доньки в галицьких часописах, підтримувала доньку, а на 19 років подарувала їй вишуканий альбом-нотатник зі сріблястим тисненням «Poésie».

У березні 1893-го у тому ж Львові коштами батька, Петра Косача, побачила світ перша збірка Лесі Українки «На крилах пісень», редактована Іваном Франком. Оскільки цензура заборонила поширення збірки на Наддніпрянщині через «предосудительное направление этих стихотворений», dopravляли її нелегально.

«На крилах пісень»
- перша поетична збірка Лесі Українки

Фонограф. На такому пристрої записували матеріал під час фольклорної експедиції, організованої Лесею Українкою

Ось як згадувала про враження від книжки Людмила Старицька-Черняхівська: «Пам'ятаю, як зараз, той день, коли Леся, молодесенька на той час дівчина, тоненька і висока, в гарному українському вбранні, прийшла до нас із двома книжечками. Се було спільне свято. Батько мій наклав на носа пенсне, взяв розрізалку, ласкаво погладив сіро-блакитний томик, як любу дитинку, і почав обережно розрізувати листи. Се ж було не те почуття, з яким ми тепер беремо нову українську книжку, - се було відчуття святобливної радості: ця ж книжка, що переїхала з такою великою небезпекою чи то в конверті, чи то в чийсь широкій кишені, лежала тепер перед нами свіжа й лагідна, як реальна звістка про можливу долю українського слова, про якесь далеке майбутнє життя».

Леся Українка відстоювала перед сучасниками право бути поетом зі своїм голосом, пропагуючи замість патріархального народництва суголосні своїй душі стилі – неоромантизм і символізм. А ще – дуже не любила, коли її творчість протиставляли її фізичному стану.

Відомий на сьогодні поетичний доробок Лесі Українки складає чотири прижиттєві збірки і 119 поезій поза книжками: всього – 268 віршів та 12 ліричних та ліро-епічних творів. Поезії, не введені до збірок, і ті, що писалися після 1902 року, публікувалися переважно в галицьких, буковинських і наддніпрянських часописах, антологіях, альманахах та збірниках.

Фольклорні студії Лесі Українки

Одним із найбільших захоплень Лариси Косач був фольклор. Проживаючи на Волині, вона змалку виростала в народній стихії. До того ж вона цікавилася фольклористичними роботами Олени Пчілки, Михайла Драгоманова, Миколи Лисенка, Михайла Старицького, Павла Чубинського та ін.

З роками Леся Українка сама почала записувати фольклор. Передусім її увагу привернули давні обрядові пісні, які на кінець XIX століття вже помалу зникали. Записувала не лише пісні, а й повір'я, казки, обряди, ігри.

У 1908 році профінансувала фольклорно-етнографічну експедицію Філарета Колесси на Наддніпрянську Україну для записування на фонограф традиційного кобзарського та ліричного репертуару (це була перша в Україні серйозна спроба зібрати повноцінний музичний архів). До фонографування також долучалися й безпосередньо Леся та Климент Квітка.

Сама Леся теж гарно співала і знала багато пісень. 30 записів веснянок і обжинкових пісень з голосу Лесі Українки зробив композитор Микола Лисенко, а 225 пісень увійшли до книги «Народні мелодії. З голосу Лесі Українки», яку впорядкував і видав у 1917-18 роках Климент Квітка.

Іван Франко

Микола Лисенко

РАДЯНСЬКІ МІФИ

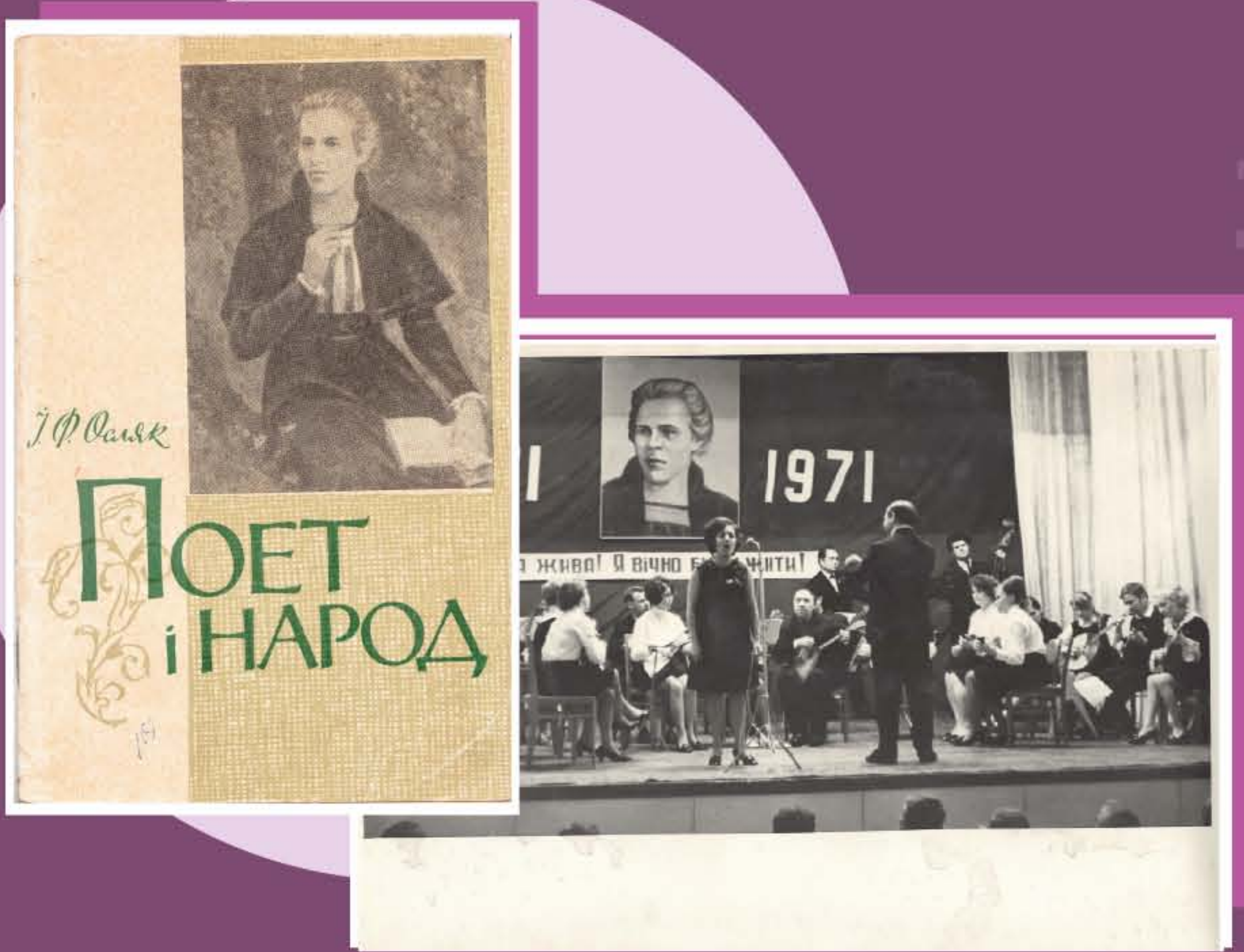
Мітинг до 100-річчя з дня народження Лесі Українки.
Зелений Гай, 1971 р.

«Леся Украинка, стоя близко к освободительному движению вообще и пролетарскому в частности, отдавала ему все силы, сеяла разумное, доброе, вечное». Ці слова з некрологу, опублікованому в 1913 році в газети «Робітничая правда», радянська пропаганда підняла на свій прапор, формуючи образ палкої революціонерки, що боролася проти міщанства за світлу долю всіх робітників, за дружбу між народами, і з Росією зокрема. Ці ж слова досі є на постаменті пам'ятника, встановленого на могилі Лесі Українки в 1939 році.

Важливу роль у формуванні радянського образу «Пролетарської Лесі» відіграли живопис, графіка, кінематограф, театр, сувенірна та поліграфічна продукція, музейні експозиції з певними ідеологічними акцентами. Трансформації зазнав не лише духовний світ Лесі Українки, а і її зовнішність: письменницю зображали з кремезними плечима, грубішими рисами обличчя, в оточенні робітників.

Найпоширеніші радянські міфи про Лесю Українку:

Учасники художньої самодіяльності Підгорянської середньої школи на ювілейному святі з нагоди 100-літнього ювілею Лесі Українки. 1971 р.

Палка революціонерка, «друг робітників»

У радянському каноні Лесю Українку маргіналізували, зводячи її роль найперш до участі в соціал-демократичному русі та пропаганди ідей соціальної рівності, тоді як найважливіші засади світогляду письменниці просто замовчувалися. Підручники ненастанно тиражували мантру про «співачку до-світніх огнів» більшовицької революції і «дочку Прометея», хоч насправді мотивом творів поетеси було саме національне відродження. Літературна і епістолярна спадщина Лесі Українки видавалася із суттєвими купюрами, а передмови до видань її творів та літературні розвідки, написані у 1920-х, після арештів їхніх авторів вилучалися і знищувалися. Все це робилося, щоб приховати її «гріхи» – націоналізм, модернізм та дворянське походження.

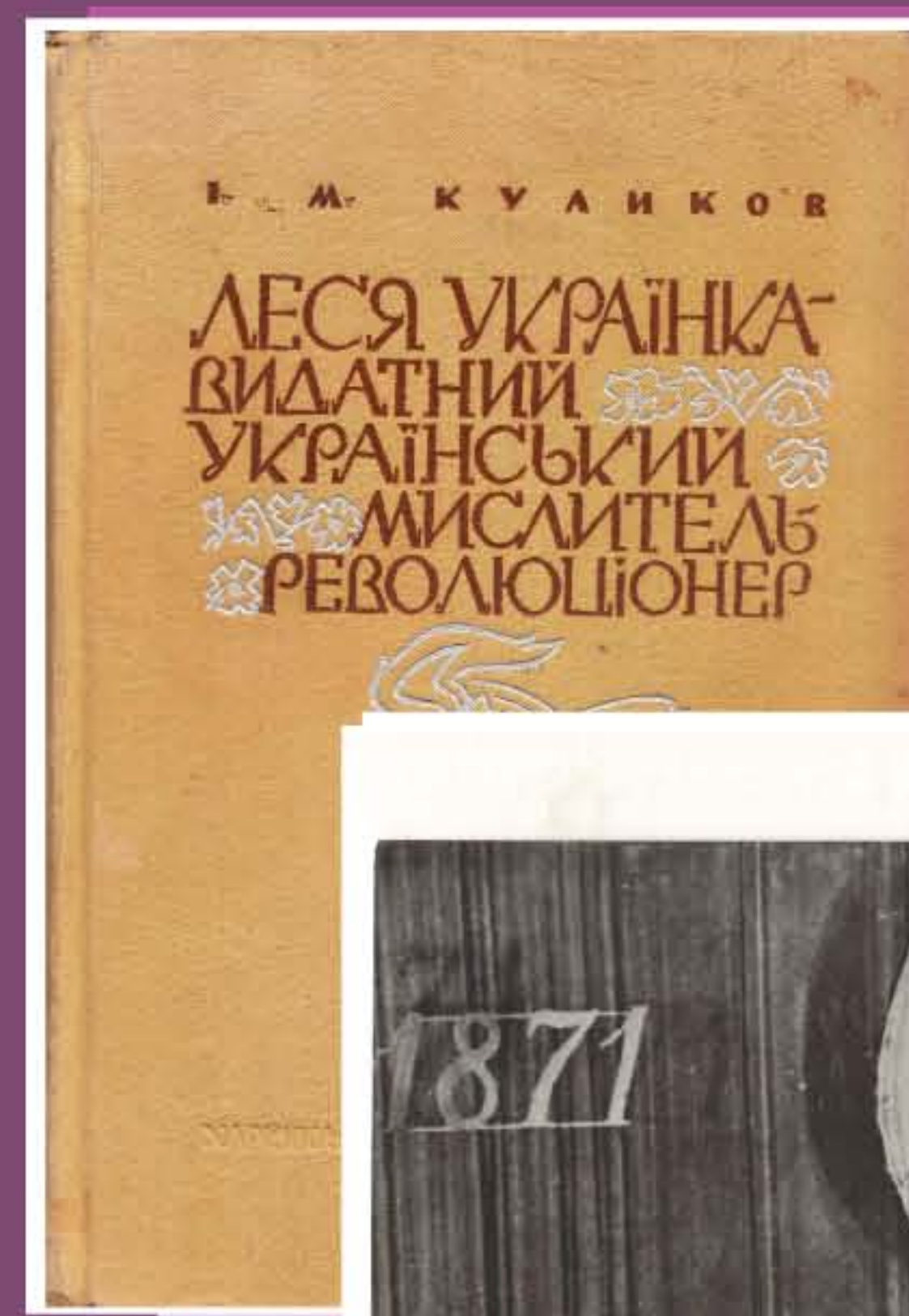
Слабка і хвора жінка

Образ жертви – культовий для радянської пропаганди. Так поетку намагалися наблизити як до деяких радянських героїв (приклад – Микола Островський чи Владислав Титов), так і до широких народних мас.

Протистояння з рідними

Стосунки Лесі Українки з родиною та друзями радянська пропаганда подавала виключно в ідеологічному ключі, відмежовуючи її від найрідніших. Так, відстоювання своєї позиції у листуванні з матір'ю подавалося як протистояння Олени Пчілки, яка стояла на «ліберально-буржуазних позиціях» і, «марксистки» Лесі. А вплив на формування світогляду поетки «націоналістичного міщанина» Михайла Драгоманова взагалі замовчувався. Довгий час були викреслені з історії імена сестер поетеси, які з родинами постраждали в період сталінських репресій та емігрували, її найближчих друзів та колег, що стали жертвами репресій.

Урочисте засідання, присвячене 100-річчю з дня народження Лесі Українки. Москва, 1 березня 1971 р.

Співець дружби братніх народів

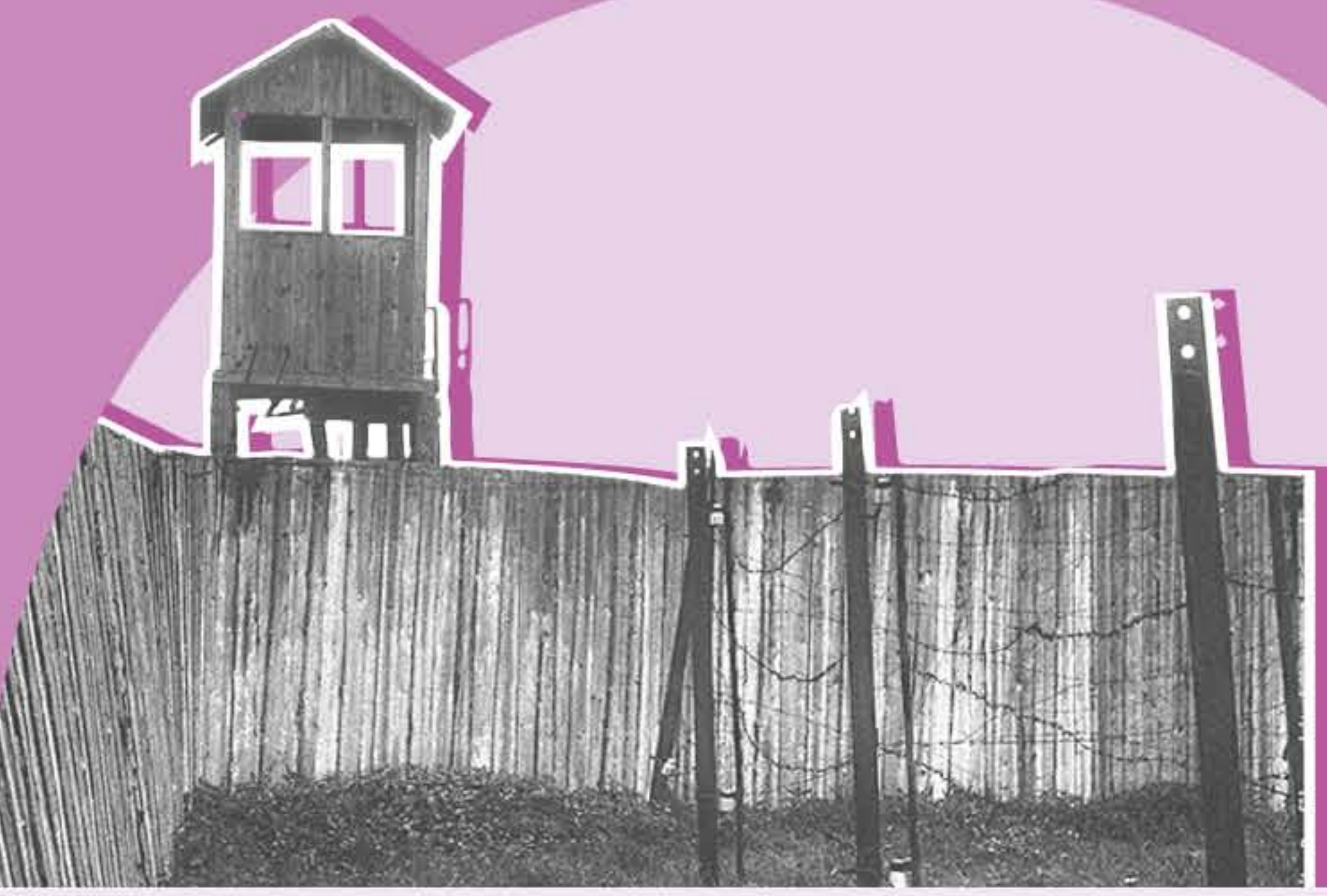
Особливо активно даний меседж поширювався під час святкування 100-літнього ювілею Лесі Українки. Найбільш наполегливо просувалася ідея про визначну роль поетки у зміцненні дружби українського та російського народів. У той час, як драматична поема «Бояриня» не увійшла навіть до виданого до 100-річчя зібрання її творів, а з листів радянська цензура повсюдно вилучала лексему «кацапи» та всі критичні зауваги на адресу росіян та Москви.

Пам'ятник Лесі Українці у Маріїнському парку. Київ, 1965 р.

МОЛОХ РЕПРЕСІЙ

Ольга Косач-Кривинюк

Життя Лесі Українки обірвалося у 42 роки. Можна лише здогадуватися, що чекало б на письменницю, аби дожила до приходу більшовиків – уся високоосвічена, інтелігентна, україноцентрична родина Косачів самим своїм існуванням була викликом для радянської влади.

Більшовицький терор зламав долі Косачів, роз'єднав їх кордонами, змінив картину їхнього побуту. Все майно родини націоналізували (а маєток Зелений Гай просто знищили), тож у найтяжчі роки їм нічого було навіть продати чи обміняти, щоб мати за що жити. Не оминула рідних і друзів Лесі Українки і хвиля репресій, що прокотилася у 1920-30-х роках. Від переслідувань врятувалася лише Оксана Косач-Шимановська, яка ще 1913 року виїхала до Швейцарії, і Микола Косач, який залишився в Колодязному, що в 1920 опинилося під Польщею.

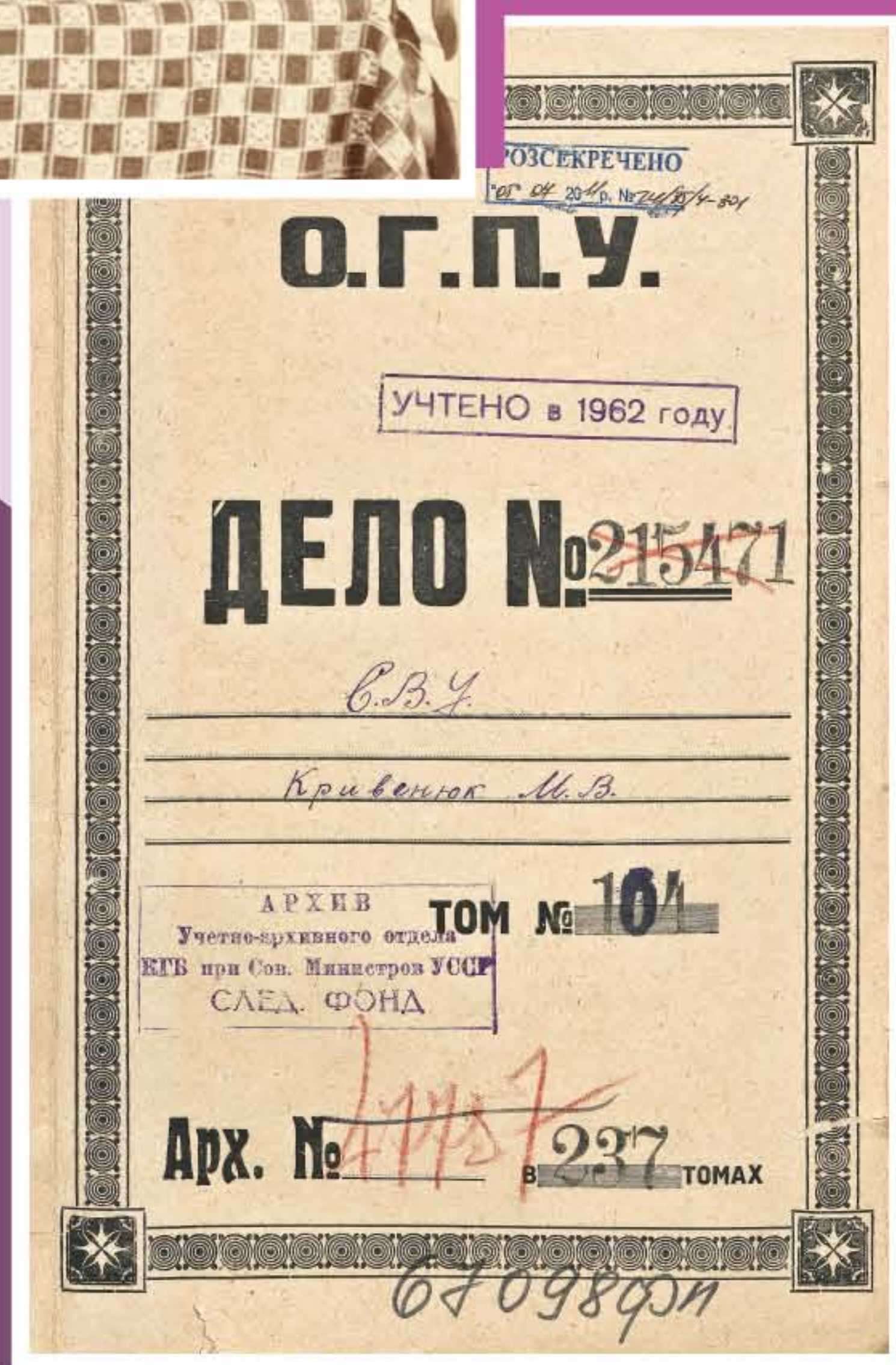
Нині нащадки Косачів проживають у США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Угорщині, Іспанії, Швейцарії, Росії.

Родина Ольги Косач-Кривинюк

Під постійною «опікою» НКВД перебувала і Ольга та її родина. У 1929 році за звинуваченням у приналежності до «Спілки визволення України» заарештували Михайла Кривинюка. Його засудили умовно, однак життя сім'ї учасника процесу СВУ стало тяжким і злиденним. Кривинюк трагічно загинув 1 вересня 1944 року під колесами потяга, коли переходив залізничне полотно у Свердловську, куди перед початком війни поїхав до сина.

Ольга залишалась в окупованому Києві, звідки в 1943-му виїхала через Львів до Праги, а потім до Німеччини, вивізнивши з собою унікальний архів Лесі Українки. Померла у таборі для переміщених осіб у Аугсбурзі.

Невідомий, Михайло та Ольга Кривинюки з сином Михайлом. Лоцманівська Кам'янка біля Катеринослава, 1914 р.

Обкладинка архівно-слідчої справи Михайла Кривинюка, заарештованого 1929 р. за звинуваченням у сфальсифікованій справі «Спілки визволення України».

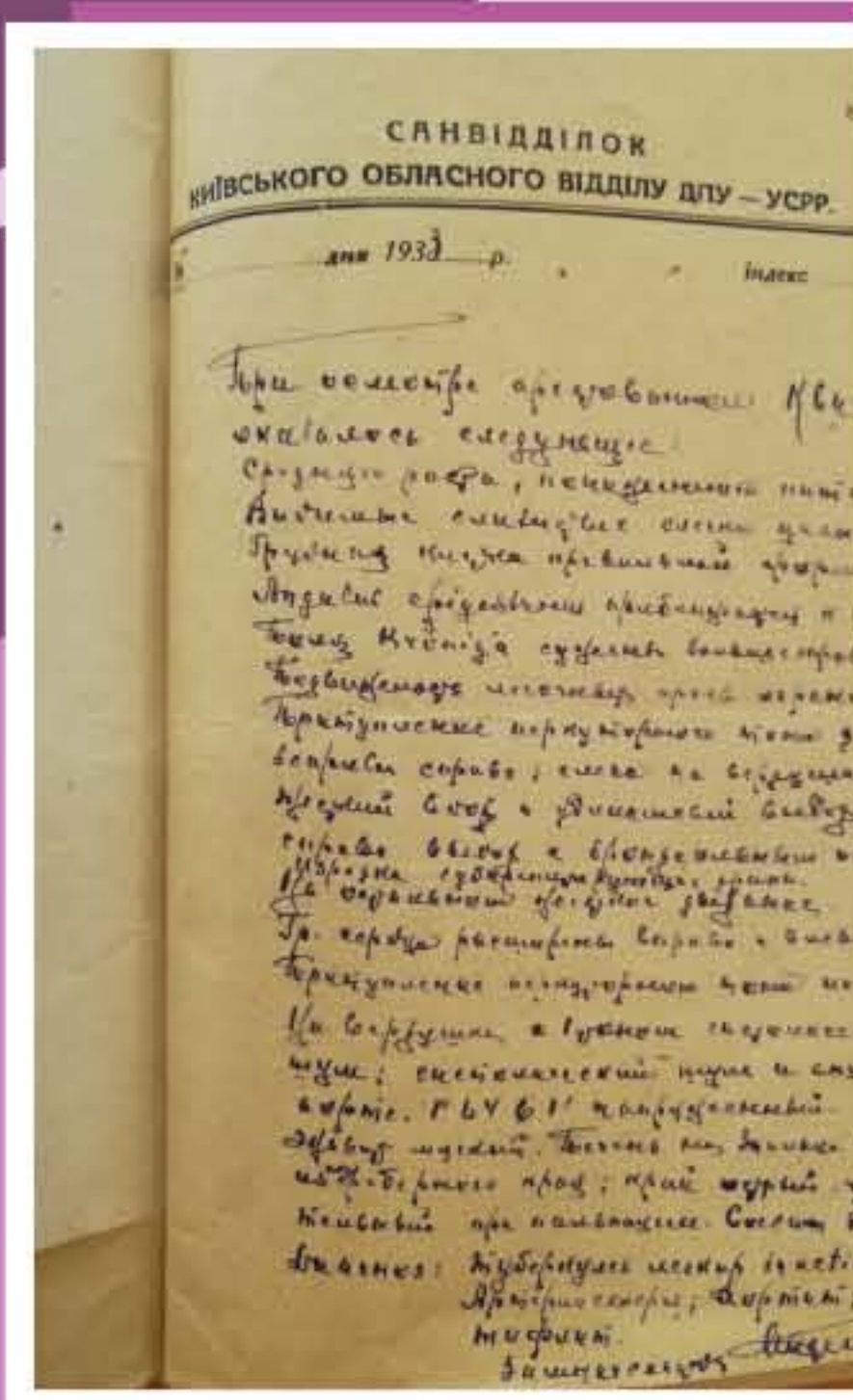
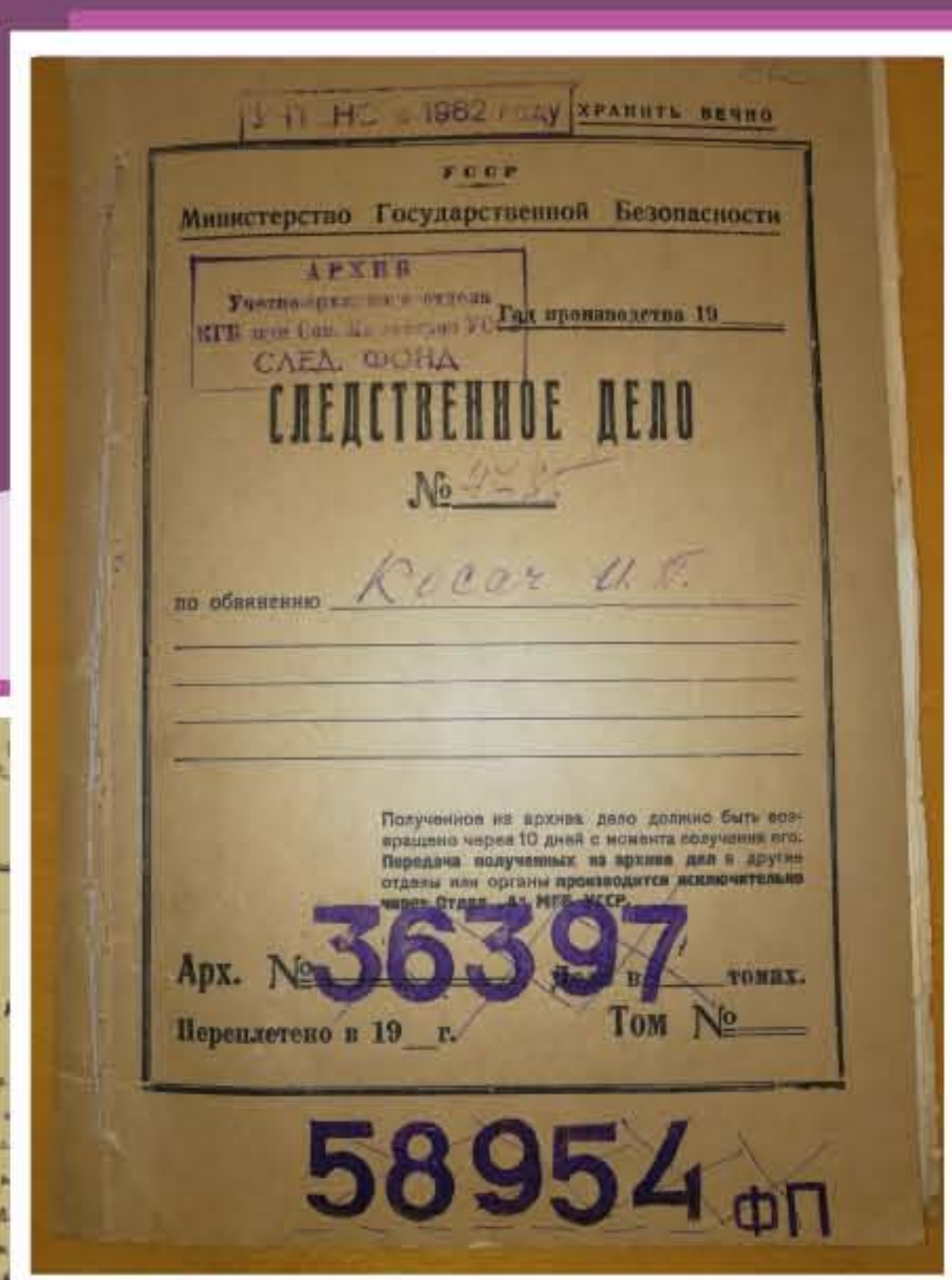
Олена Пчілка

Маму Лесі Українки радянська влада «кинула в холодну» ще в 1920 році – за те, що під час святкування дня народження Кобзаря у гімназії в Гадячі обвила погруддя Шевченка синьо-жовтим стягом. Свідки згадували, що сімдесятирічну сиву жінку прив'язали до коня і так вели до будівлі ЧК. Невдовзі її відпустили, однак до кінця життя, навіть ставши першою жінкою - членом-кореспондентом ВУАН, для радянських органів вона залишалася «неблагонадійною». Вдруге до неї «постукали» восени 1929 року. Від арешту врятувало те, що хвора, з нерухомими через атонію м'язів ногами, вона виявилася «нетранспортабельною». Через рік вона померла.

Климент Квітка

Репресій зазнав і чоловік Лесі Українки, Климент Квітка, який у часи Центральної Ради був товаришем (заступником) міністра юстиції. Його арештували 1933 року, але після допитів звільнили. Побояючись нового арешту, виїхав до Москви, але наступного року був арештований вдруге і відісланий до виправно-трудового табору в Караганді. 1936 року отримав звільнення (подейкують, за те, що підготував доньку начальника табору з англійської мови до вступу в престижний виш Москви) і поновлення на посаді професора Московської консерваторії. Помер 1953 року, похований у Москві

Обкладинка архівно-слідчої справи Ізидори-Косач Борисової. 1937 р.

Висновок санітарного відділку Київського обласного відділу ДПУ УРСР про стан здоров'я Климента Квітки. З архівно-слідчої справи К. Квітки. 1933 р.

Родина Ізидори Косач-Борисової

У 1930 році за сфальсифікованим звинуваченням у контрреволюційній діяльності заарештували і засудили до трьох років заслання чоловіка Ізидори, агронома Юрія Борисова. У 1937-му його арештували вдруге і вислали на 5 років. Термін відбував у таборі в Архангельській області, де згодом і загинув, найвірогідніше 1941 року.

У 1937 році в Лук'янівській тюрмі опинилась і сама Ізидора. Її засудили на 8 років виправно-трудових робіт і відправили на лісопал до «Онегалагу». 1940 року Ізидору звільнили (частково цьому посприяла Ольга Кобилянська та галицька інтелігенція, зближення з якими після вересня 1939 року шукала радянська влада). Часи окупації пережила з родиною Ольги в Києві, з нею ж у 1943 році назавжди виїхала з України.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА У СЬОГОДЕННІ

Михайло Драй-Хмара

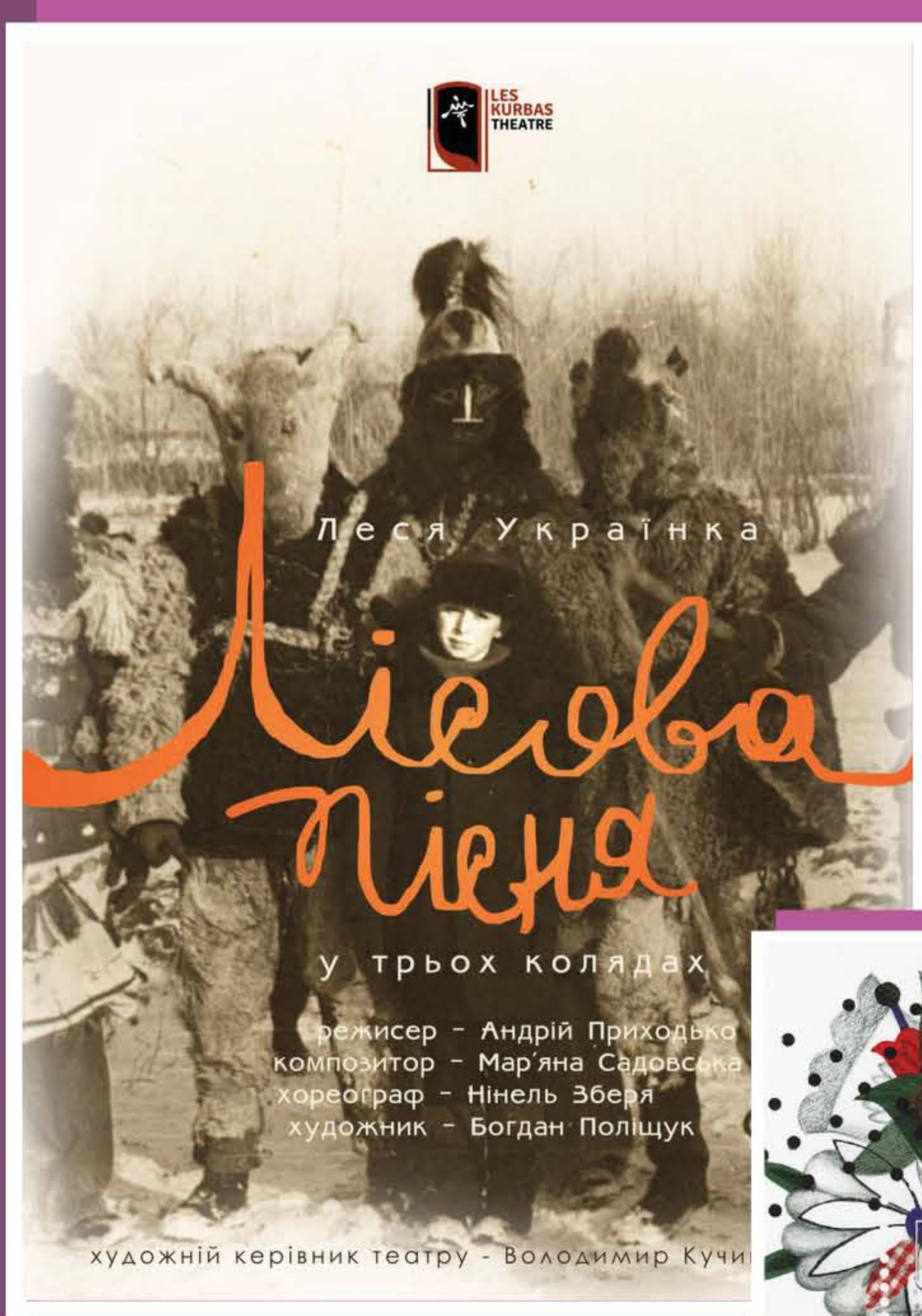
Леся Українка творила для майбутнього, і тому належне розуміння її творчості і популярність серед широких кіл нашого суспільства – тільки в майбутньому.

Леся Українка і через сто років лишається модерною і актуальною авторкою. Вона, звільняючись від радянських штампів і постаючи модерним символом європейської України стала одним із культурних символів українства – поряд із Тарасом Шевченком та Іваном Франком. А вже серед «ікон Революції Гідності», які в 2014-му з'явилися на вулиці Грушевського, був і портрет Лесі Українки в респіраторі.

Леся Українка казала, що для того, щоб зрозуміти автора, достатньо уважно прочитати його твори. Тепер така можливість є: до 150-річчя письменниці нарешті з'явилося 14-томне Повне академічне видання її творів, яке викладено у відкритий доступ в інтернеті (усі попередні видання творів Лесі Українки вийшли без деяких текстів та з викривленими сенсами).

Знаковим явищем у переосмисленні постаті Лесі Українки та її творчості стала поява в 2007 році книги Оксани Забужко «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій», відзначена багатьма преміями. А юним читачам світ Лесі Українки відкриває нова книжка Наталки Малетич «Леся. Мандрівний клубочок», яка відкриває письменницю як цікаву людину, котра мала друзів і родину, подорожувала та працювала, мріяла і встигла зробити неймовірно багато.

Афіша спектаклю «Лісова пісня», режисер Андрій Приходько. Львівський академічний театр ім. Леся Курбаса.

Ювілейна поштова марка з зображенням поетеси.
Художник – Поліна Дорошенко.

Також Леся Українка стає об'єктом різних івентів, розрахованих на молодіжну аудиторію. Мистецький проєкт «Леся Українка: 150 імен», який відбувався в Українському домі, відкрив невідомі грані особистості поетки. Розробники айдентики проєкту замість класичного портрета запропонували сучасну ілюстрацію в різних кольорових варіаціях. А «Укрпошта» презентувала конверт із портретом Лесі Українки у стилі поп-арт та блок марок, в основу якого лягла робота Поліни Дорошенко із серії плакатів «Діячі України». Раз-по-раз з'являються нестандартні портрети Лесі Українки і в інших образах: від жінки з оленячими рогами Іллі Стронговського до поетки в спортивній майці Nike Дмитра Кришовського. Також популярності набули колоризовані автентичні фото родини Косачів. А в Києві можна побачити два мурали (на вул. Стрілецькій та Великій Васильківській).

Нове прочитання отримує і театральна спадщина Лесі Українки, в першу чергу її «Лісова пісня». Несподіваний погляд на класичну виставу запропонували Львівський театр ім. Леся Курбаса (режисер Андрій Приходько) та Київський театр ім. Івана Франка (режисер Сергій Маслобойщиков). «Лісова пісня» – Вертеп у трьох колядах курбасівців проводить глядача від початку ХХ століття, коли автентика ще була живою, до радянських часів і сучасності. Так само авангардовою з багатьма сенсами є вистава франківців «Verba», де обігрується співзвуччя української назви відомого дерева, в якому жила Мавка, і латинського означення Слова. Варто згадати й нову постановку відомого балету Михайла Скорульського «Лісова пісня», який давно став візитівкою українського балету, з Катериною Кухар та Олександром Стояновим в головних партіях. Також очікується вихід повнометражного мультфільму Мавка за мотивами п'єси.

Спектакль «Verba» за мотивами «Лісова пісня» на сцені Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка. Режисер – Сергій Маслобойщиков.

Наталка Малетич
«Леся. Мандрівний клубочок»

